

Causes, Contexts, and Consequences of Child Marriage as Reported by Married Female Students

Mohammad Taghi Sabzehei *

Department of social sciences, Faculty of
economic and social sciences, Bu-Ali
Sina university, Hamedan, Iran.

Somayeh Kokabi Zaker

Master of social Research, Bu-Ali Sina
University, Hamedan, Iran.

Introduction

Today, a widely-debated topic in international forums is marrying young boys and girls before they reach adulthood, also known as child or early marriage. The UNFPA defines child marriage as either a formal or an informal union between a child under the age of 18 and an adult or another child. Despite the high mean age at first marriage for girls both around the globe and in Iran (25.5 years old based on a 2021 Census), child marriage is quite common in the rural areas of all Iranian provinces. According to a 2016 Census, out of the population of 56472 girls in the age group of 10-14 years old residing in Hamedan Province, 1500 girls (equal to 2.65 percent) got married before reaching the age of 18. The Sardoroud District is one of those regions where child marriage is prevalent. Based on a study conducted in middle schools (1st period) in Sardoroud District, out of 800 female students, a total of 45 (5.62 percent) got married under the legal age (15 years old for girls). Child marriage is generally a sociocultural phenomenon the causes, contexts, and effects of which may be divided into three levels: micro (the individual level), mezzo (the group level), and macro (the community/governmental level). The individual level of early marriage is related to the personal factors. Nowadays boys and girls can date more easily than they did in the past due to the more convenient access to social network services. This will innately lead to emotional involvement, which in turn reduces the minimum marriage age. At the group level, there lies the role of the family, kinship, and ethnic ties in organizing marriage. Finally, at the community level, economic, social, and cultural factors play a pivotal role, ultimately leading to early marriage.

* Corresponding Author: m.sabzehei@basu.ac.ir

How to Cite: Sabzehei, M.T; Kokabi Zaker, S .(2024). Reasons, contexts and consequences of early marriage from standpoint of married school girls, *Journal of Social Work Research*, 11 (40) , 32-82.

Review of Literature

In the present article, theoretical frameworks were applied to build theoretical sensitivity and conceptualization, which were, at the same time, rather relaxed so that authors could analyze the causes, contexts, and consequences of child marriage. In the institution of normal marriage, particularly modern and post-modern ones, the role of personal interest and romantic love is significant, while in the case of child marriage in the regions under review, the personal factor is eclipsed by family and kinship considerations. In such areas, marriage is a social tool in the hands of the family to exert control and authority on girls, strengthen family and kinship, and involve in trade-offs on a social basis. Thus, despite the presence of some legal, institutional, and communicative aspects outside this community, acting as a social platform for child marriage, the main context for this social phenomenon is internal. Consequently, conventional and cultural (religious) values have a significant influence on forming the inclination of families and their children towards early marriage. The mind frame of the people in such regions provides a definition of girls or women different than that adhered to in western societies. Traditionally, the sole responsibility of a woman is to give birth to children and raise them, look after her husband, and be busy with the house chores. For western women, on the other hand, education and employment are the two major strategies enabling them to compete with men in urban and industrial communities. Families living in traditional communities do not count on women's income as either a primary or a secondary source of revenue; instead women are expected to symbolize the reputation of the family and to stay away from behaviors that threaten the integrity and stability of the family institution, including late marriage, getting educated, and working outside the home. Therefore, what is recognized as a negative consequence of child marriage in terms of the global sociological constructs, is considered quite normal and statutory according to the families inhabiting such traditional regions.

Methodology

The present study is in the form of qualitative research. Using a theoretical sampling method and targeted inquiries, 16 married female students under the age of 18, residing in Sardoroud District, Razan City, were selected, following a theoretical saturation approach to come up with the optimal sample size. Required data were collected utilizing open-ended questions and in-depth interviews with individuals and analyzed using the thematic analysis technique within the framework of 3 main patterns (recurring themes), 8 subordinate patterns, and 26 concepts.

Results

The findings of the current study indicated that the students undergoing child marriage believe in two causes for this phenomenon: personal and family-related. According to these married girls, personal motivations for early marriage included

"individual competition", "reduction of singlehood probability", "disappointment regarding the future outlook in case of remaining single", and "motivation to satisfy parents". Family-related factors included "dominance over women", "strengthening of kinship and family ties", and "efficient parenting and child-rearing". These girls believed that the cultural contexts of early marriage are founded on "conventional and religious values concerning marriage". Meanwhile, they pointed to "family disintegration", "social networking", and "lax regulations and policies regarding child marriage" as the social factors behind early marriage. The adverse consequences of early marriage were referred to as "precocious adulthood (puberty)", "subjective deprivation", "seclusion", "manipulation", "role (work-life) conflict", and "lack of social recognition".

Concluding Remarks

What the present study adds to the theoretical knowledge of researchers in terms of child marriage may be summarized in three principles:

- 1- Early marriage is not prompted by poverty; instead, it is concerned with the economic, social, and cultural backgrounds in rural areas.
- 2- The families' decision to marry their children under the age of 18 is not an irrational decision; of note, the rationality governing this type of marriage in such regions is social and cultural.
- 3- Child marriage, although inappropriate according to sociologists and different schools of thought, is regarded by beneficiaries (the students' families) as both beneficial and functional.

Keywords: Child Marriage, Married Female Students, Dominance over Women, Patriarchy, Role Conflict, Women's Subjective Deprivation

دلایل، زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج زودرس از منظر دانش‌آموزان دختر متأهل

محمدتقی سبزه‌ای* استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

سمیه کوکی ذاکر کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی،
دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

چکیده

هدف اصلی این مطالعه، تحلیل کیفی دلایل، زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج زودرس از منظر دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه است. چارچوب مفهومی این مطالعه بر مفاهیم و نظریه‌های جامعه‌شناسی خانواده استوار است. پژوهش حاضر از نوع کیفی (زمینه‌ای) است. در این مطالعه با استفاده از روش‌های نمونه‌گیری هدفمند و نظری، ۱۶ نفر از دانش‌آموزان دختر متأهل بخش سردرود شهرستان رزن به‌عنوان نمونه انتخاب شده‌اند؛ معیار تعیین حجم نمونه، رسیدن به اشباع نظری است. داده‌ها با استفاده از ابزارهای پرسشنامه باز و مصاحبه عمیق فردی جمع‌آوری شدند و با استفاده از تکنیک تحلیل مضمون در چارچوب ۳ مقوله اصلی، ۸ مقوله فرعی و ۲۶ مفهوم تحلیل و تفسیر شده‌اند.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد از منظر دانش‌آموزانی که در سن پایین ازدواج کرده‌اند، برای ازدواج زودرس دو دلیل عمده فردی و خانوادگی وجود دارد. دختران متأهل دلایل فردی ازدواج زودرس را «رقابت فردی»، «کاهش ریسک مجردي»، «نداشتن آینده روشن (غیر از ازدواج)»، «کسب رضایت والدین» و دلایل خانوادگی آن را «کنترل و سلطه بر زن»، «تقویت پیوندهای خویشاوندی» و «سروسامان دادن به فرزندان» می‌دانند. از منظر دختران بسترهای فرهنگی ازدواج زودرس «ارزش‌های عرفی و مذهبی ازدواج» و بسترهای اجتماعی آن را «فروپاشی خانواده»، «شبکه‌های اجتماعی»، و «انعطاف‌پذیری قانون (منع ازدواج با کودکان)» فراهم می‌کنند. پیامدهای ازدواج زودرس «بزرگ‌سالی زودرس»، «سلب سوژگی از زن»، «محصورشدن به فضای خصوصی»، «دخالت دیگری در زندگی خصوصی»، «ناسازگاری نقش‌ها» و «متزلت اجتماعی» هستند.

واژه‌های کلیدی: ازدواج زودرس، دانش‌آموزان متأهل، سلطه بر زن، کاهش ریسک مجردي، بزرگسالی زودرس، سلب سوژگی از زن

طرح مسئله

امروزه یکی از موضوعات بحث‌برانگیز در مجامع بین‌المللی کودک همسری یا ازدواج زودرس^۱ است. صندوق جمعیت ملل متحد ازدواج زودهنگام کودکان را ازدواجی می‌داند که زیر ۱۸ سال انجام شده باشد. بر اساس آمار سازمان جهانی یونسف در سال ۲۰۲۱ حدود ۶۵۰ میلیون کودک همسر در جهان وجود داشته‌اند که در کودکی ازدواج کرده‌اند (Landini, 2021: 8). اگرچه امروزه میانگین سن ازدواج دختران در جهان و نیز در ایران بالاست (۲۵٫۵ سال بر اساس سرشماری سال ۱۴۰۰)، ولی در مناطق روستایی، پدیده کودک همسری یا ازدواج زودرس رواج دارد، به صورتی که می‌توان گفت ازدواج در ایران یک امر اجتماعی دوگانه است؛ از یک‌سو، جمعیت جوان و اغلب شهرنشین قرار دارند که ازدواج را به تأخیر می‌اندازند و از سوی دیگر، با بخشی از دختران و پسران مناطق روستایی و عشایری مواجه هستیم که در سن کم‌تر از ۱۸ سال ازدواج می‌کنند و این پدیده تقریباً در تمامی استان‌های ایران وجود دارد.

بر اساس آمار، ۱۷ درصد دختران زیر ۱۸ سال ازدواج می‌کنند. در سال ۱۳۹۰، ۳۹۶۰۹ نفر (۴/۵ درصد) از کودکانی که ازدواج کرده‌اند ۱۰ تا ۱۴ سال سن داشته‌اند. ازدواج کودکان ۱۰ تا ۱۴ ساله از ۵/۳ درصد در سال ۱۳۹۲ به ۵/۵ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. بر اساس آمارهای آخرین سرشماری کشور در سال ۱۳۹۵، تعداد ۵/۴۵۰/۲۷۰ دختر بین سنین ۱۰ تا ۱۸ سال در کشور زندگی می‌کنند که از این تعداد ۹۱۶/۶۱۰ نفر یعنی ۲۰/۱۱ درصد دست‌کم یک‌بار ازدواج کرده‌اند (احمدی، ۱۳۹۴: ۱۳).

در استان همدان نیز بر اساس سرشماری ۱۳۹۵ جمعیت دختران ۱۰ تا ۱۴ ساله برابر ۵۶۴۷۲ نفر بوده که از این تعداد ۱۵۰۰ دختر، یعنی ۲/۶۵ درصد از آنان در سنین پایین ازدواج کرده‌اند که سردرود جزو آن‌هاست. بر اساس گزارش مدیران مدارس مورد مطالعه در بخش سردرود تعداد کل دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه اول ۸۰۰ نفر است که از میان آنان ۴۵ نفر، یعنی ۵/۶۲ درصد زیر سن قانونی (۱۵ سال برای دختران) ازدواج کرده‌اند.

ازدواج زودرس به طور کلی بیش تر یک پدیده اجتماعی- فرهنگی است که در اغلب در مناطق کم تر توسعه یافته کشور زندگی کودک همسران را تحت تأثیر قرار داده است. در بخش های سنتی (روستایی) ایران می توان دلایل، زمینه ها و پیامدهای آن را در سه سطح خرد، متوسط و کلان شناسایی کرد: در سطح خرد می توان به یک عامل مهم که روابط احساسی و عاطفی زوجها است، اشاره کرد؛ روابط پسر و دختر در دنیای امروز به دلیل دسترسی به فضای مجازی بسیار سهل تر شده است و درگیری در روابط احساسی و عاطفی سن ازدواج را کاهش می دهد.

دوم، در سطح متوسط می توان به نقش خانواده یا پیوندهای قومی و خویشاوندی در ساماندهی ازدواج اشاره کرد. به دلایل و انگیزه های مختلف خانواده ها تمایل دارند که دخترانشان را به عقد خویشاوندان دریاورند، از جمله بی اعتمادی به غریبه ها، جلوگیری از خروج ثروت از خانواده، تقویت خویشاوندی بر اثر مبادله دختران، در محیط های کوچک بیش تر از شهرها و کلان شهرها امکان بورز و ظهور دارند.

در سطح سوم می توان به عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کلانی اشاره کرد که ازدواج در سن پایین را تسهیل می کنند. بر اساس ارزش های سنتی و مذهبی ازدواج در سن پایین یک فضیلت و ارزش است و این مسئله بیش تر درباره زنان صادق است تا مردان؛ ولی به هر حال فرهنگ غالب جامعه تشویق به ازدواج دختران در سن پایین است. در برخی از روستا و شهرهای ایران، خانواده ها تصور می کنند اگر دخترانشان در سن پایین ازدواج نکنند، ازدواج آن ها در سنین بعد بسیار سخت تر می شود و ریسک مجرد ماندشان افزایش پیدا می کند؛ پدیده ای که خوشایند خانواده ها نیست و خانواده ها آن را به مثابه بی آبرویی، بی اعتباری، و ننگ خانوادگی قلمداد می کنند. خانواده پس نیز تمایل دارد که عروس شان هر چه جوان تر باشد، بهتر می توانند او را کنترل کنند. در بستر اقتصادی، هزینه های پایین زندگی، مشکلات کم تر در زمینه مسکن و اشتغال و پایین بودن درصد طلاق نسبت به شهرها ازدواج زودتر را تسهیل می کند (شهریاری و باقری، ۱۴۰۲: ۱۲۹).

در اغلب تحقیقات اجتماعی برای ازدواج زودرس پیامدهای اغلب منفی در سطح خرد و کلان قائل شده‌اند. در سطح فردی، دخترانی که در سنین پایین ازدواج می‌کنند، قبل از این که به بلوغ فکری برسند و مهارت‌های کافی را برای زندگی زناشویی کسب کنند، مسئولیت بزرگی را در زندگی به عهده می‌گیرند که نمی‌توانند به‌خوبی از عهده آن برآیند و لذا آن‌ها در ایفای نقش‌های مادری، روابط زناشویی، مدیریت امور زندگی نقش انفعالی پیدا می‌کنند، قدرت انتخاب همسر آینده‌شان و بعد از ازدواج نقش عاملیت‌شان در تصمیم‌گیری‌های خانه بسیار کاهش می‌یابد. آن‌ها در تصمیم‌گیری‌ها تابع دیگری (شوهران یا مادر شوهرها یا سایر اعضای خانواده) می‌شوند (Shabir and Nisar, 2015: 130 and Erulkar, 2013: 4).

از تبعات دیگر این ازدواج آن است که فرصت آموزش و تحصیل را از دختران می‌گیرد و باعث انزوای اجتماعی آن‌ها از حوزه عمومی و محدود شدن آن‌ها به حوزه خصوصی (خانواده) می‌شود. بررسی‌های جمعیت و سلامت در چند کشور نیز نشان می‌دهند که ازدواج زود هنگام زنان را در معرض انواع خشونت‌های زناشویی قرار می‌دهد. هم‌چنین تحقیقات دیگر نشان می‌دهند بین ازدواج در سن پایین و احتمال بالای طلاق رابطه معکوس وجود دارد (Tilson and Larson, 2000: 357). ازدواج کودکان مانعی برای ریشه‌کن کردن فقر و مبارزه با نابرابری‌های جنسیتی و توانمندسازی زنان نیز شناخته می‌شود. هم‌چنین همبستگی قوی بین ازدواج کودکان و تأثیر منفی آن بر بهزیستی مادر و کودک، مشارکت در بازار کار و سلامت به اثبات رسیده است بی‌صورتی که ازدواج و زایمان زودرس میزان مرگ‌ومیر جنین، کودک و مادر را هنگام زایمان بالا می‌برد (Raj, 2010: 931-35 and Unicef, 2001: 53). هم‌چنین، خودکشی، فرار از خانه، افزایش کودکان مطلقه و احتمال افزایش روسپیگری در جامعه به‌مثابه برخی دیگر از پیامدهای منفی ازدواج کودکان شمرده می‌شود (افتخار زاده، ۱۳۹۴: ۱۱۴).

ازدواج زودرس از نظر نهادهای بین‌المللی نظیر صندوق کودک سازمان ملل (UNICEF)، اتحادیه اروپا یکی از اشکال ازدواج اجباری و مصداق نقض حقوق کودک

و نمونه‌ای از خشونت جنسی است که قربانی آن بیش‌تر دختران هستند (Parsons et al., 15: 2015) و عواملی که بستر و زمینه کلی‌ای که این نوع ازدواج‌ها را تسهیل می‌کنند بستگی به نوع جوامع متنوع است و در سطوح خرد، متوسط و کلان قابل تحلیل است. اما در سطح کلان این نوع ازدواج‌ها بیش‌تر در جوامع سنتی با شیوه تولید سنتی رخ می‌دهد که ریشه در اقتصاد توسعه‌نیافته سنتی دارند (فرهمنده و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۶). فرهنگ مردسالاری در این نوع ازدواج‌ها نیز نقش برجسته دارد. اغلب این ازدواج‌ها از سوی خانواده‌ها تنظیم می‌شود و دختران نقشی در انتخاب همسرشان ندارند و لذا این نوع ازدواج‌ها مصداق نقص ازدواج اجباری، و نقص حقوق کودک نیز است (Erulkar, 4: 2013).

پدیده ازدواج زودرس بنا به تأثیراتی که می‌تواند بر سلامت، بهداشت و تحصیلات کودک همسران و تغییراتی در ساختار خانواده، باروری و طلاق داشته باشد، نیازمند انجام پژوهش‌های کمی و کیفی بیش‌تری است. با توجه به مقدمه بالا و دامنه اندک پژوهش‌های کیفی که در این زمینه صورت گرفته است، ما در این تحقیق به دنبال پاسخگویی به سؤال اصلی تحقیق درباره دلایل، زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج زودرس از منظر دانش‌آموزانی هستیم که در سن پایین ازدواج کرده‌اند.

پیشینه پژوهش

در این بخش پیشینه پژوهش‌های داخلی و خارجی بررسی و تحلیل می‌شوند. ثریا ترماین (۱۳۸۵) در تحقیق کیفی درباره ازدواج زودهنگام در بین خانواده‌های گسترده یزد با سه نسل از زنان خانواده‌های گسترده و خویشاوندان آن‌ها، روحانیون محلی و متخصصین بهداشتی مصاحبه کرده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد ازدواج‌های زودرس در استان یزد عمدتاً اجباری است و مهم‌ترین عوامل مؤثر بر آن‌ها فقر و تحصیلات می‌باشند و تحصیلات و اشتغال زنان لزوماً به توانمندسازی آن‌ها و کاهش ازدواج زودرس منجر نمی‌شوند، بلکه تأثیرگذاری آن‌ها به بسترهای اجتماعی و دینی بستگی دارد.

دلایل، زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج زودرس از منظر...، سبزه‌ای و کوکی | ۴۱

نتایج تحقیق ابراهیمی و فخرایی (۱۳۹۲) به نام «بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با ازدواج زودرس در شهرستان نقده» نشان می‌دهد بین عوامل اجتماعی از قبیل میزان استفاده از رسانه‌های جمعی، سطح سنتی بودن آداب و رفتار خانواده، شیوه انتخاب همسر، میزان احساس امنیت زنان، میزان بی‌اعتمادی به زنان و همچنین پایگاه اقتصادی- اجتماعی زنان با سن ازدواج رابطه معنی‌داری وجود دارد.

صفوی و مینایی (۱۳۹۴) پژوهشی به نام «تجربه زیسته دختران نوجوان در نقش همسر، مطالعه ازدواج زودهنگام دختران آران بیدگل» را انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش از مصاحبه‌های عمیق با ۳۵ زن در شهر آران بیدگل به‌دست‌آمده و با استفاده از تحلیل تماتیک مراحل کار تدوین‌شده و نتایج به‌دست‌آمده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد ازدواج‌های زودرس بیش‌تر نتیجه توافق بین والدین دختر و پسر است؛ دختران تصور و شناخت درستی از ازدواج و مسئولیت‌های مربوط به آن ندارند؛ از نظر روابط اجتماعی و روابط شخصی، نظیر برقراری ارتباط مناسب با همسر، فرزندان و اطرافیان‌شان دچار مشکلات فراوانی‌اند.

افتخارزاده (۱۳۹۴) در پژوهشی به «تجربه زیسته زنان در ازدواج زودهنگام» به نتایجی رسیده است: ازدواج زودرس به تقویت بروز خشونت خانگی و افزایش ترک تحصیل دختران منجر می‌شود و از منظر روابط زناشویی یکی از مصادیق آزار جنسی کودکان است اکثریت زنان کودک همسر، کودک مادر هم هستند. ازدواج زودهنگام اغلب باعث استثمار کار زن از جمله کار خانگی، روستایی یا اشتغال خارج از منزل می‌شود. فقر، فرهنگ خانوادگی، محلی و قومی و ترس از بی‌آبرویی مهم‌ترین عوامل ازدواج زودرس در پژوهش موردنظر بوده‌اند.

بر اساس نتایج تحقیق احمدی (۱۳۹۶) به نام «ضرورت بازنگری و افزایش سن ازدواج کودکان در قوانین ایران» مهم‌ترین علل ازدواج زودرس در ایران فقر، تحصیلات پایین و کم‌سودای، حمایت قانونی، فشارهای اجتماعی و نگاه مردسالارانه و باورهای سنتی و مذهبی شناسایی شده‌اند.

سعیدی (۱۳۹۶) به بررسی مردم نگارانه پدیده ازدواج زودرس در میان مهاجران افغان (قوم هزاره) در دو شهر هامبورگ (آلمان) و تهران (ایران) پرداخته است. نوع پژوهش کیفی و روش توصیفی- اسنادی بوده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد ازدواج زودهنگام در بین مهاجران افغان به دلایل متعددی از جمله فقر، نابرابری جنسیتی، رویه‌های فرهنگی سنتی حاکم، بی‌سوادی و ناامنی صورت می‌گیرد و پیامدهایی نظیر عدم تربیت صحیح نسل آینده، افزایش میزان طلاق، افزایش نرخ مرگ‌ومیر مادران و فرزندان و مشکلات بهداشتی دارد.

حسینی فر و اکبری (۱۳۹۸) به بررسی «پیامدهای اجتماعی ازدواج زودهنگام بر روند آموزش دختران در شهر اسفرورین» پرداخته است. جامعه آماری این تحقیق را کلیه دانش‌آموزان دختر شهر اسفرورین که زیر سن قانونی ازدواج کرده‌اند؛ تشکیل می‌دهند که تعداد آنها ۵۰ نفر بوده و به دلیل محدود بودن جامعه آماری، تمام شماری انجام پذیرفته است. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهند فقر مالی و فقر فرهنگی بر ازدواج زودهنگام دختران تأثیر داشته و پیامدهای ازدواج زودهنگام دانش‌آموزان دختر بر ترک تحصیل آنان تأثیر داشته است.

فره‌مند، دانا فر و پور ابراهیم‌آبادی (۱۳۹۹) در مطالعه‌شان درباره «واکاوی تجارب زناشویی کودک همسری: درهم‌آمیختگی عاطفی-فکری و بی‌قدرتی» بر اساس روش زمینه‌ای و نمونه‌گیری هدفمند با ۲۰ نفر از زنان شهرستان سیرجان مصاحبه عمیق انجام داده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند: کلیشه‌های جنسیتی، عدم گزینش همسر، عدم آگاهی شرایط علی و عدم آگاهی جنسی و عاملیت منفعل شرایط زمینه‌ای و درهم‌آمیختگی عاطفی، ضعف نقش و تعامل تنش‌زا جزو شرایط مداخله‌گر کودک همسری هستند. بر اساس این مطالعه پدیده اصلی این نوع ازدواج بی‌قدرتی است و زنان برای مقابله با آن به سازوکارهای پنهان‌کاری، طلاق، سکوت اجباری را پیشه می‌گیرند. از پیامدهای این نوع ازدواج دل‌زدگی زناشویی، عدم رضایت از زندگی، سرخوردگی، انزوای اجتماعی و طلاق عاطفی شناخته شده‌اند.

فتائی، مطلق و آقاجانی مرسا (۱۴۰۱) در مطالعه‌شان به نام «زمینه‌ها و پیامدهای کودک همسری در استان لرستان» که با استفاده از روش زمینه‌ای صورت گرفته است با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند با چهل نفر از پنج شهرستان‌های استان لرستان مصاحبه عمیق انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد مشروعیت قانونی، سنت‌ها، فضای آشفته خانواده، هنجار پاکدامنی و ترک تحصیل از علل عمده ازدواج زودرس هستند. کودک همسری حقوق زنان را از جنبه‌های تحصیل، انتخاب شوهر و زندگی امن همراه با رفاه نسبی به خطر انداخته است. بر اساس این مطالعه استراتژی‌های زنان در مقابله با این پدیده عبارت بودند از تسلیم شدن، مقابله به مثل، طلب حمایت و خروج از رابطه.

شهریاری و باقری (۱۴۰۲) در تحقیقی به نام «تجربه زیسته کودک-زنان ازدواج کرده در حوزه هنجارهای اجتماعی و ازدواج زود هنگام» که با روش پدیدارشناسانه صورت گرفته است با استفاده از شیوه نمونه‌گیری هدفمند و به روش گلوله برفی با ۲۳ نفر از زنانی که در سنین کودکی (زیر ۱۸ سال) ازدواج کرده‌اند، مصاحبه عمیق انجام داده‌اند. در این مطالعه پدیدارشناسانه بر اساس روایت‌های افراد مورد گفت‌وگو ۱۵ مضمون استخراج و تحلیل شده‌اند: فقدان بلوغ فکری- اجتماعی، فرهنگ طایفه‌ای، باورهای سنتی، فردیت عقیم شده، سلب عاملیت سوژه، عدم آگاهی از سرمایه جسمی و جنسی، ضعف نقش و تعاملات تنش‌زا، رفتارهای سلطه‌گرا، خشونت شریک صمیمی، بدن زنانه به مثابه ابژه جنسی و خاستگاه سلطه و سرکوب، طلاق، بیوگی، مرگ فانتزی عشق و دوالیته کودکی/ بزرگسالی.

نتایج پژوهش ساویتی دینا^۱ (۱۹۹۷) به نام «بررسی عوامل و پیامدهای ازدواج زود هنگام در جاوه اندونزی» نشان می‌دهد تحصیلات، نقش والدین در انتخاب همسر، قانون‌گذاری در زمینه تعیین حداقل سن ازدواج، محل سکونت، دین، اشتغال، دسترسی به وسایل ارتباط جمعی، تحصیلات و شغل شوهر و سن ازدواج رابطه وجود دارد. بر اساس تحلیل او سنت‌های فرهنگی بر سن ازدواج دختران در جاوه تأثیر گذارند؛ برای مثال

دختری که ۱۷ سال داشته و ازدواج نکرده باشد، به او «دوشیزه پیر» می‌گویند و مایه خفت و خواری خانواده است. این امر والدین را وادار می‌کند که دخترانشان را بلافاصله بعد از اولین دوره قاعدگی شوهر دهند.

چودھاری^۱ (۲۰۰۴) پژوهشی درباره «عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر ازدواج کودکان در روستایی در بنگلادش» انجام داده است. سؤال اصلی این پیمایش آن است که چرا مردان روستایی در بنگلادش دخترانشان را در سنین پایین شوهر می‌دهند؟ نتایج این تحقیق نشان می‌دهند مهم‌ترین دلایل ازدواج زود هنگام هنجارهای فرهنگی و اجتماعی، فقر، فقر فرهنگی، باورهای محلی، کنترل شخصیت زنان، تحقق آرزوهای والدین، جهیزیه، ترس از تجاوز و اذیت شدن دختران از سوی مردان، از دست رفتن زیبایی دختران و جلوگیری از شرمندگی و برچسب خوردن هستند.

سزگین و پاناماکی^۲ (۲۰۱۹) پژوهشی به نام «علل و تأثیرات ازدواج زود هنگام بر سلامت روان و جسمی دختران» در بین ۱۵۶۵ دختر در آناتولی ترکیه انجام دادند. نتایج پژوهش نشان می‌دهند جامعه پدرسالارانه، آداب و رسوم و فقر از جمله عوامل مؤثر بر ازدواج زود هنگام می‌باشند. ازدواج در سنین پایین هم برای خانواده و هم برای دختر امتیاز ویژه‌ای به حساب می‌آید و ازدواج نکردن دختران افزون بر ایجاد فشارهای اجتماعی، موجب تحقیر و سرزنش خانواده‌ها در جامعه می‌شود.

اشتاینهوس^۳ و همکاران (۲۰۱۹) به بررسی علل ازدواج کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله در جنوب مالاوی پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهند هنجارها و سنت‌های جوامع، کمبود روابط صحیح با فرزندان، رفتار سخت گیرانه اجتماعی از جمله علل ازدواج کودکان می‌باشند. هم‌چنین هنجارهای اجتماعی مربوط به تمایلات جنسی و نوجوانان ممکن است به صورت غیرمستقیم دختران را به سمت ازدواج زودرس سوق دهند.

1. chodhari

2. Sezgin & Punamäki

3. Steinhaus

اسشافنیت^۱ (۲۰۱۹) در پژوهشی به بررسی «ازدواج زود هنگام و عوامل مؤثر بر آن در آفریقای جنوبی» پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد تقریباً ۴۰ درصد از دختران در آفریقای جنوبی قبل از ۱۸ سالگی ازدواج می‌کنند. از جمله عوامل مؤثر بر ازدواج زود هنگام فقر اقتصادی و امنیت اجتماعی هستند. به عبارت دیگر، دختران به دلیل فقر زودتر ازدواج می‌کنند، زیرا اگر در سایه امنیت شوهر نباشد ممکن است در معرض دختر ربایی و خشونت و تجاوز از سوی مردان فقیر قرار گیرند.

با بررسی پیشینه‌های مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در رابطه با ازدواج زودرس نتایجی به شرح زیر حاصل می‌شود: اول این که امروزه حوزه مطالعه پیرامون ازدواج زودرس به برخی از کشورهای در حال توسعه از جمله جاوه اندونزی، آناتولی ترکیه، اتیوپی، آفریقای جنوبی، بنگلادش، جنوب مالاوی و ... گسترش یافته است. دوم، تحقیقات در پی بررسی همه ابعاد این پدیده هستند و از تأثیر این پدیده بر سلامت کودکان تا ترک تحصیل و شغل و مرگ و میر مادران و نوزادان، سبک زندگی و کیفیت زندگی را در برمی‌گیرد، سوم، از نظر روش‌ها، تحقیقات و پژوهش‌های جدیدتر گرایشی را به سوی مطالعات کیفی (مردم‌نگارانه، پدیدارشناسانه و زمینه‌ای) نشان می‌دهند. چهارم، درباره ایران نیز مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که این پدیده در بسیاری از استان‌های کشور از سیرجان، خوزستان، لرستان، آران بیدگل، اسفرورین، نقده در کردستان و بسیاری از مناطق دیگر ایران انجام شده است. پنجم، موضوع ازدواج زودرس بنا به پیچیدگی و چندلایه بودنش به یکی از موضوعات چند رشته‌ای تبدیل شده است که رشته‌های مختلف، اقتصاد، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، پزشکی، جمعیت‌شناسی و انسان‌شناسی را شامل می‌شود.

سرانجام، هر چند درباره موضوع ازدواج زودرس تحقیقات پراکنده‌ای در ایران صورت گرفته است ولی به دلایل متعدد هنوز اهمیت پرداختن به این موضوع بسیار است؛ از جمله این که نتایج تحقیقات کیفی قابل تعمیم نیست، دوم تعداد تحقیقات و به ویژه، مطالعات کیفی در این باره هنوز اندک‌اندک، موضوع از منظر رشته‌های مختلف و

چارچوب‌های مفهومی متفاوت نگریسته شده‌اند و به دلیل این که ویژگی‌های جوامع هدف نیز با یکدیگر متفاوت‌اند، لذا نتایج آن‌ها با هم یکسان نیستند و نمی‌توان به یک توافق نسبی نظری درباره موضوع دست یافت. از ویژگی‌های برجسته مطالعه حاضر تازگی انجام مطالعه در جامعه هدف، نگاه جامعه‌شناسانه به موضوع با فراهم‌سازی مقوله‌های مفهومی تخصصی، درگیری و تجربه زیسته چندساله محققان با موضوع بنا به ماهیت شغلی و زیست اجتماعی آن‌ها و تحلیل موضوع از منظر درونی (دختران متأهل) و امکان تفسیر بیرونی و تحلیل داده‌ها از سوی محققان (از منظر بیرونی) به مثابه جامعه‌شناس در نقش تفسیرگر است.

مبانی نظری

تحقیقات کیفی به‌طور کلی رها از نظریه و مفاهیم حساس نیستند، به این معنی که نظریه‌ها اگرچه به‌منظور استخراج مدل خاصی از تحقیق یا جمع‌آوری داده‌های استفاده نمی‌شوند، اما برای زمینه‌سازی ورود به مفهوم‌سازی و حساسیت نظری ضروری‌اند. لذا در این مطالعه محققان با ذهنیتی باز وارد میدان تحقیق می‌شوند و استفاده از مباحث نظری صرفاً برای آشنایی با مفاهیم حساس در رابطه با موضوع و راهنمایی نظری پژوهشگران در فهم پدیده پیچیده ازدواج (زودرس) است.

پارسونز و مرتن دو تن از اندیشمندان مکتب کارکردگرایی ساختی هستند ۴ کارکرد اساسی برای تشکیل خانواده (ازدواج) قائل‌اند؛ کارکرد جنسی، اقتصادی، بازتولید ارزش‌ها و هنجارها و کارکرد آموزشی. از نگاه پارسونز خانواده عامل استواری اجتماعی، اجتماعی نمودن فرزندان و کنترل‌گر تنش‌های خانواده است. به نظر وی در جوامع صنعتی، نقش زن و مرد از هم تفکیک شده است و این تفکیک از آغاز زندگی شروع می‌شود. پارسونز با اشتغال زنان در بیرون از خانه مخالف است و آن را موجب از بین رفتن نقش عاطفی، ایجاد نابسامانی، کاهش ازدواج و افزایش طلاق می‌داند. در ارتباط با شیوه همسرگزینی معتقد است که در جوامع مدرن ازدواج از طریق عشق رمانتیک صورت می‌پذیرد و به همین دلیل زن و شوهر از یکدیگر انتظار دارند به تعهد عاشقانه پایبند باشند (پارسونز، ۱۳۶۳: ۷۳۲).

پارسونز با کاربرد مفهوم فردگرایی نهادینه‌شده، فردگرایی را ویژگی ذاتی جامعه‌مدرن توصیف کرده و بر همین اساس نیز ظهور خانواده هسته‌ای در جامعه مدرن را توضیح می‌دهد. به این ترتیب که با ظهور اقتصاد صنعتی، خانواده گسترده کارکرد اقتصادی‌اش را از دست می‌دهد، کار از خانه به کارخانه منتقل می‌شود و به دنبال آن افراد در جستجوی کار از خانواده جدا می‌شوند تا منافع خود را شخصاً در محیطی با شرایط متفاوت، نظیر کارخانه دنبال کنند (روشه، ۱۳۸۶: ۲۱۶).

یکی دیگر از نظریه‌های اساسی درباره خانواده و ازدواج از سوی ویلیام گود^۱ مطرح شده است. بر اساس نظر گود نهاد خانواده، متأثر از عناصر نوسازی نظیر فرصت‌های تحصیلی، شهرنشینی، تغییر در شیوه تولید اقتصادی و به تبع آن ساختار شغلی از جنبه‌های ساختی و کارکردی دچار تغییر و دگرگونی می‌شود که مهم‌ترین تغییر آن ظهور خانواده هسته‌ای است. در خانواده هسته‌ای زن و مرد هر دو بیرون از خانه کار می‌کنند و تعداد فرزندان کم است. از این رو گود اعتقاد دارد افرادی که در نقاط شهری زندگی می‌کنند به دلیل شیوه‌های زندگی متفاوت و نیز کنترل اجتماعی ضعیف‌تر شهری نسبت به مناطق روستایی ازدواجشان با تأخیر صورت می‌گیرد. اما در مناطق روستایی در مقایسه با شهرها سن ازدواج پایین‌تر است و در برخی از موارد ازدواج‌ها زودهنگام است. به نظر گود ازدواج‌های زودهنگام پیامدهای منفی بسیاری برای دختران دارد؛ با ازدواج زودهنگام دختران ترک تحصیل می‌کنند و دانش و مهارتی در زندگی کسب نمی‌کنند، و در بر ساخت هویت خود با اعتمادبه‌نفس پایین یا بی‌اعتمادی مواجه می‌شوند همچنین با پیشرفت مدرنیزاسیون ازدواج‌های درون‌گروهی و خویشاوندی کاهش می‌یابد. ارتقای سطح آموزش و اشتغال زنان، انتخاب آزادانه در ازدواج را افزایش داده و همین امر باعث کاهش ازدواج‌های خویشاوندی می‌شود (گود، ۱۳۸۲: ۵۹).

بوئن^۱ خانواده را از منظر الگوی ارتباطی بررسی می‌کند و آن را واحدی عاطفی و شبکه‌ای از روابط درهم‌تنیده می‌داند که باعث درهم‌آمیختگی فکری و عاطفی اعضای آن با یکدیگر می‌شود. اما افراد این امکان را دارند که با خود تمایز سازی تفکرات و احساسات خویش را از دیگر اعضا تفکیک کنند. در حقیقت خودتمایز سازی بیانگر کسب خودمختاری و فردیت است. هنگامی که فرد قادر است با وجود فشارهای ناشی از هنجارهای درون سیستمی خانواده در انتخاب‌هایش مستقل عمل کند، در واقع توانسته است استقلال و فردیتش را در زندگی زناشویی حفظ کند، نقطه مقابل این وضعیت آن است که فرد تحت تأثیر فشار اجتماعی خانواده قدرت انتخاب و استقلال عملش را از دست دهد که در این صورت گفته می‌شود فرد با هویت درهم‌آمیخته مواجه است (Gushue, 2003: 4).

بات در رابطه با توزیع قدرت در خانواده دو الگوی ساختاری خانواده را از هم تفکیک می‌کند: خانواده برابر یا متعادل و خانواده‌های نابرابر یا نامتعادل. خانواده متعادل خانواده‌ای است که در آن زن و شوهر از سهم یکسانی از قدرت برخوردارند و پدرسالار نیست. در مقابل در خانواده نابرابر توزیع قدرت به نفع مرد است و پدرسالار است. منظور از قدرت، تصمیم‌گیری در عمل است که به اشکال ترغیب، اجبار و تعهد تحقق پیدا می‌کند. این وجوه ضمانت اجرای یک عمل یا تصمیم هستند؛ ابزارهایی که رفتار دیگری را تغییر می‌دهند. شاخص قدرت میان زن و شوهر همچنین میزان پدرسالاری را تعیین می‌کند. بر این اساس می‌توان تصمیم‌گیری در خانواده را به اقتدارگرایانه و دموکراتیک تقسیم‌بندی کرد؛ تصمیم‌گیری دموکراتیک به مشارکت و حضور فعال اعضا در فرایند اخذ تصمیم اشاره دارد و تصمیم‌گیری اقتدارگرایانه به حاکمیت و محوریت یک فرد به عنوان رئیس یا ارشد در اخذ تصمیمات دلالت دارد (ساروخانی و امیرپناهی، ۱۳۸۵: ۴۰).

لسته‌هاق و ون دیکا^۲ بر اساس نظریه موج دوم گذر جمعیتی بر نقش مستقل و معنی‌دار هنجارهای قومی و فرهنگی^۳ بر الگوهای ازدواج^۱ تأکید دارند. بر اساس این دیدگاه جامعه

1. Bowen

2. Et al Lesthaq

3. Ethnic and cultural norms

در دو مرحله تحولاتی اساسی را تجربه خواهد کرد: گذار جمعیتی نخست را به لحاظ پدیده‌شناسی باید نتیجه تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دانست و گذر جمعیتی دوم را مرتبط به تغییر و تحولات در روابط زناشویی و تشکیل خانواده دانست. آن‌ها معتقدند در دنیای مدرن، فرد به دنبال برآورده کردن نیازهای ثانویه است همچون: فردگرایی، خودشکوفایی، دموکراسی مردمی و مدارا یک ارزش اصلی است. انقلاب جنسی، تضعیف انسجام و همبستگی اجتماعی، دوری از شبکه‌های اجتماعی، تغییر سرمایه اجتماعی، عقب‌نشینی دولت، موج دوم سکولاریزاسیون، افزایش تقارن در نقش‌های جنسی، افزایش سطح تحصیلات زنان، استقلال اقتصادی بیشتر زنان، سازمان‌دهی دوره زندگی انعطاف‌پذیر، شیوه‌های زندگی متعدد و آینده باز از مهم‌ترین مشخصه‌های جوامع در موج دوم گذر جمعیتی هستند. پیامدهای تغییرات بالا؛ کاهش نسبت ازدواج کرده‌ها، افزایش سن در اولین ازدواج، زندگی متزلزل و ناپایدار، نرخ بالای طلاق، نرخ پایین ازدواج پس از بیوه شدن، کاهش باروری به علت تأخیر در ازدواج، افزایش میانگین سن جوانان در اولین ازدواج، افزایش باروری نامشروع^۲ در میان زوجین و دختران مجرد، افزایش ایده بی‌فرزندگی در بین زوجین است (Lesthaeghe and Neels, 2002: 331).

درباره خانواده و ازدواج نگاه‌های متفاوت و متمایزی در درون رویکردهای فمینیستی وجود دارد، اما به‌رغم تفاوت‌ها خطوط اصلی اندیشه‌های آن‌ها مفاهیم «پدرسالاری»^۳، توزیع نابرابر قدرت و ثروت، «سلطه مردان» و «فرودرستی زنان» و «ناعدالتی جنسیتی» هستند. فمینیست‌های لیبرال، انتقادات جدی به نهاد خانواده دارند و آن را ابزار ستم بر زنان، نهادی ناعادلانه و در جهت انقیاد و فرودرستی زنان می‌دانند و به ازدواج با این استدلال که، استقلال اقتصادی و هویت فردی زن را از بین می‌برد، معترض‌اند (تانگ^۴، ۱۳۸۷: ۵۴).

-
1. Marriage patterns
 2. Illegitimate fertility
 3. patriarchy
 4. Tang

بتی فریدان^۱ یکی از فمینیست‌های لیبرال معتقد است زنانی که زندگی زنانه و خانه‌داری و مادری را دنبال می‌کنند نه از تحصیلاتشان استفاده می‌کنند و نه غیر از فرزندان، خانواده و زیبایی خود به چیزی علاقه دارند، آن‌ها محصول فرهنگی هستند، که از زنان انتظار رشد ندارند و حاصل آن تلف شدن یک نفس انسانی است. جسی برنارد^۲، دیگر نظریه‌پرداز این رویکرد، با تقسیم ازدواج به «ازدواج فرهنگی» که برای زنان جنبه آرمانی دارد و ازدواج نهادی، یعنی ازدواجی که در واقعیت وجود دارد، نوع دوم را به نفع مردان و به ضرر زنان می‌داند. او با ارائه شواهدی از درجه تنش میان زنان و مردان متأهل و زنان و مردان مجرد نتیجه می‌گیرد ازدواج برای مردان خوب و برای زنان بد است و تأثیر نابرابر زناشویی روی دو جنس زمانی متوقف می‌شود که زن شوهر از قیدوبندهای نهادی رایج رهایی یابند و ازدواجی را در پیش بگیرند که با نیازها و شخصیتشان بهترین همخوانی را دارد (ریترز و گودمن، ۱۳۹۰: ۴۷۹).

در فمینیسم مارکسیست نفس نظام خانواده نتیجه و ثمره نوعی نابرابری و ستم در جامعه است؛ خانواده هسته‌ای نهادی ظالمانه و مبتنی بر ثروت شخصی و بردگی خانگی زن و صرفاً در جهت تأمین سرمایه‌داری بنا شده است و ریشه طبیعی ندارد. از این منظر خانواده، زنان را به انقیاد می‌کشد، به این صورت که زنان در خانه مجبورند بیش‌تر اوقاتشان را به اداره امور خانواده و مراقبت از شوهر و فرزندان اختصاص دهند، بدون این‌که دستمزدی دریافت کنند (تانگ، ۱۳۸۷: ۳۷).

فمینیست‌های رادیکال مرد را دشمن اصلی و خانواده را مهم‌ترین عامل توسعه و پایداری پدرسالاری و بدبختی زنان می‌دانند. آن‌ها تنها راه رهایی زنان از سلطه مردان را نابودی خانواده می‌دانند؛ زیرا خانواده بر ساخته نظام مردسالاری است. رادیکال‌ها، خانواده سنتی را به دلیل آنکه حامل ارزش‌هایی چون همسری و مادری است، مانعی در راه تحقق اهدافشان می‌دانند و الگویی جدید از خانواده که حامل ارزش‌های فردگرایانه است، ترویج

1. Betty Friedan

2. Jessie Bernard

می‌کنند (تانگ، ۱۳۸۷: ۱۱۰).

در نظریه فمینیسم سوسیال وضعیت فرودستی زنان محصول جبری نظام جنسیتی مردسالارانه و نظام سرمایه‌داری است، به گونه‌ای که گاه اولی، و گاه دومی عامل اصلی به شمار می‌رود و گاه نیز هر دو، چنین پیامدی را سبب می‌شوند. به اعتقاد آنان در تمامی جوامع، جنس مذکر بر جنس مؤنث رابطه‌ای سلطه‌آمیز دارد؛ اما این رابطه در نظام سرمایه‌داری به شکل «سرمایه‌داری پدرسالارانه» درآمده است، که عمق ظلم بر زنان را نشان می‌دهد. فمینیسم سوسیالیست‌ها بهبود وضعیت زنان را وابسته به دو تغییر اساسی در شیوه تولید و ایدئولوژی مردسالاری می‌دانند. به عبارت دقیق‌تر، باید نظام مالکیت سوسیالیسم حاکم شود و باورهای مردسالارانه اصلاح شوند.

چارچوب مفهومی

اگر بخواهیم پدیده ازدواج زودرس را در این منطقه تحلیل کنیم، ضمن استفاده از چارچوب نظری مزبور برای ایجاد حساسیت نظری و مفهوم‌سازی‌ها باید تا اندازه‌ای از آن‌ها فاصله بگیریم تا بتوانیم دلائل، زمینه‌ها و پیامدهای این پدیده را تحلیل کنیم. در ازدواج‌های معمولی و به‌ویژه، از نوع مدرن یا پست‌مدرن نقش علایق فردی و عشق رمانتیک در ازدواج بسیار زیاد است، درحالی‌که در ازدواج زودرس در این منطقه امر فردی در حاشیه مصلحت‌های خانوادگی و فامیلی است و لذا شاید برخی از ملاحظات فردی نظیر کاهش ریسک مجردي و فقدان آینده روش غیر از ازدواج برای دختران دلائل زود ازدواج کردن آن‌ها باشد، اما نقش مصلحت‌های خانوادگی و فامیلی در این ازدواج‌ها پررنگ‌تر است: در این منطقه ازدواج به‌مثابه امر اجتماعی و ابزاری در دست خانواده برای کنترل و سلطه بر دختران، تقویت پیوندهای خویشاوندی و معامله و بده و بستان‌های اجتماعی است.

بنابراین اگرچه ممکن است برخی بسترهای ازدواج قانونی، نهادی و ارتباطی وجود داشته باشد، که خارج از این جامعه دارد، به‌مثابه محیط اجتماعی این پدیده عمل کنند، اما

بسترها و زمینه‌های اصلی این پدیده درونی هستند و لذا نقش ارزش‌های عرفی و فرهنگی (و مذهبی) در جهت دادن گرایش‌های خانواده‌ها و فرزندان به ازدواج زودرس بسیار زیاد است. از لحاظ ذهنی مردم این منطقه نوعی برداشت از دختر یا زن دارند که با تعریف زن در فرهنگ‌های غربی متفاوت است. وظیفه زن در این منطقه در فرزندآوری، شوهرداری، خانه‌داری و بچه‌داری خلاصه شده است و تحصیل و اشتغال که برای زنان غربی یک راهبرد اساسی برای رقابت با مردان در جوامع شهری و صنعتی است، در این منطقه جایگاهی ندارد. خانواده‌ها در این مناطق اغلب بر روی درآمد زنان به مثابه درآمد اول یا دوم حساب باز نمی‌کنند، اما از زنان انتظار می‌رود که نماد آبروی خانواده باشند و لذا از اعمال مغایر مصلحت‌های خانوادگی نظیر دیر ازدواج کردن، درس خواندن یا کار بیرون از خانه پرهیزند. آنچه معمولاً از منظر جامعه‌شناختی به مثابه پیامد ازدواج زودرس شناخته می‌شود، نظیر بزرگ‌سالی زودرس یا کودکی از دست‌رفته، ترک تحصیل، برای این جامعه کارکردی و مثبت است. از منظر خانواده‌ها و فرزندان (دختران) ازدواج زودرس باعث سروسامان یافتگی فرزندان، کسب منزلت اجتماعی، حفظ آبروی خانوادگی است و لذا امری طبیعی و هنجاری است.

بر اساس چارچوب مفهومی بالا، این مطالعه درصدد است به صورت دقیق‌تر و بر اساس مفهوم‌های مستخرج از روایت‌های دختران متأهل به صورت دقیق‌تر به سه سؤال اصلی تحقیق پاسخ دهد:

۱. دلایل ازدواج زودرس از منظر دانش‌آموزان دختر متأهل چیست‌اند؟
۲. زمینه‌ها یا بسترهای فرهنگی-اجتماعی که به بروز ازدواج زودرس در جامعه هدف منجر شده‌اند، از منظر دانش‌آموزان متأهل کدام‌اند؟
۳. پیامدهای ازدواج زودرس از منظر دانش‌آموزان دختر متأهل چیست‌اند؟

روش‌شناسی پژوهش

روش این پژوهش کیفی و از نوع زمینه‌ای است. میدان پژوهش مدارس دخترانه متوسطه اول بخش سردرود شهرستان رزن است. سردرود به عنوان بزرگ‌ترین بخش شهرستان رزن با مساحت ۱۰۹۳ کیلومتر مربع، در شمال استان همدان واقع شده که از شمال با استان‌های زنجان و قزوین، از جنوب با شهرستان کبودرآهنگ، از شرق با بخش مرکزی شهرستان رزن و از غرب با شهرستان کبودرآهنگ و استان زنجان همسایه می‌باشد. این منطقه از لحاظ تقسیمات کشوری متشکل از سه دهستان بغراپی، سردرود سفلی، سردرود علیا و یک منطقه شهری به نام دmq است که بر اساس سرشماری ۱۳۹۵، ۳۰۲۱۵ نفر جمعیت دارد. مردم سردرود شیعه‌مذهب و ترک‌زبان هستند. اکثر مردم در بخش‌های کشاورزی و دامداری سنتی اشتغال دارند و زنان به مثابه نیروی کار در خدمت خانواده شناخته می‌شوند. در این منطقه بخش صنایع روستایی نظیر صنایع تبدیلی و کسب‌وکارهای خانگی مستقل زنانه وجود ندارند، از این رو زنان به درآمد مردان وابسته‌اند؛ مالکیت بیش‌تر در اختیار مردان است و بیش‌تر خانواده‌ها از نوع گسترده هستند و زوج‌های جوان تا چندین سال پس از ازدواجشان با والدینشان زندگی می‌کنند.

جامعه هدف دختران متوسطه اول بخش سردرود شهرستان رزن است که در سن کودکی (زیر ۱۵ سال برای دختران) ازدواج کرده‌اند. بر اساس گزارش مدیران مدارس مورد مطالعه در بخش سردرود تعداد دانش‌آموزان دختر متأهل که زیر سن قانونی ازدواج کرده‌اند ۴۵ نفر از بین ۸۰۰ نفر هستند که معادل ۵/۶۲ درصد کل دانش‌آموزان دختر است. معیار حجم نمونه اشباع نظری بود با مصاحبه با ۱۶ دانش‌آموز متأهل مدارس انجام گرفت. در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها از فن مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شده است. به دلیل کوچکی محیط و آشنایی همه اعضای روستا با هم و به منظور مخفی ماندن نام و نام خانوادگی دانش‌آموزان به جای ذکر اسامی دانش‌آموزان از شماره کد استفاده شده است.

جدول ۱- ویژگی‌های مصاحبه‌شوندگان دختران متوسطه اول منطقه سردرود

ردیف	نام	سن	سن ازدواج	مدت زمان ازدواج	میزان اختلاف سنی با همسر	مقطع تحصیلی	نام مدرسه
۱	۱۱ م	۱۵	۱۲	۲ سال و ۴ ماه	۱۳ سال	نهم	دوستی
۲	۲۱ ف	۱۳	۱۳	۸ ماه	۹ سال	هفتم	کوثر
۳	۳۱ س	۱۳	۱۳	۶ ماه	۱۲ سال	هفتم	دوستی
۴	۴۱ م	۱۵	۱۵	۴ ماه	۳ سال	نهم	زینب کبری
۵	۵۱ ف	۱۴	۱۲	۲ سال و ۳ ماه	۱۰ سال	هشتم	آمنه
۶	۶۱ م	۱۵	۱۵	۳ ماه	۱۵ سال	نهم	حاجیه امین
۷	۷۱ ش	۱۵	۱۳	۲ سال	۱۱ سال	نهم	دوستی
۸	۸۱ س	۱۴	۱۳	۱ سال و ۵ ماه	۹ سال	هشتم	زینب کبری
۹	۹۱ ب	۱۳	۱۳	۷ ماه	۱۴ سال	هفتم	کوثر
۱۰	۱۰۱ م	۱۳	۱۱	۱ سال	۱۸ سال	هفتم	آمنه
۱۱	۱۱۱ م	۱۵	۱۴	۱ سال و ۲ ماه	۷ سال	نهم	آمنه
۱۲	۱۱۲ ن	۱۴	۱۴	۹ ماه	۱۰ سال	هشتم	حاجیه امین
۱۳	۱۱۳ ف	۱۳	۱۲	۱ سال	۱۳ سال	هفتم	دوستی
۱۴	۱۱۴ ز	۱۳	۱۲	۹ ماه	۱۲ سال	هفتم	زینب کبری
۱۵	۱۱۵ ن	۱۴	۱۳	۱ سال و ۲ ماه	۱۴ سال	هشتم	کوثر
۱۶	۱۱۶ ف	۱۳	۱۲	۱۰ ماه	۱۵ سال	هفتم	کوثر

روش اعتبار سنجی این پژوهش اعتبار محتوایی است. برای حصول اطمینان از اعتبار مصاحبه‌ها و پرسشنامه‌های این تحقیق، اقدام‌های اساسی زیر صورت گرفته‌اند.

الف) برای بررسی روایی کیفی تحقیق، از روایی صوری استفاده شده است که نظرهای گروه هدف درباره درک عبارات و کلمات، تناسب و ارتباط مطلوب شاخص‌ها دریافت و تغییرات لازم در سؤالات مصاحبه اعمال شده است.

ب) برای اندازه‌گیری روایی کیفی محتوا از نظرات اساتید راهنما و مشاور و ۳ استاد همکار دیگر استفاده شده است.

برای بررسی مقبولیت یا قابلیت پذیرش دیدگاه مشارکت کنندگان از سه تکنیک استفاده شده است: نخست متن مصاحبه به صورت تصادفی به تعدادی از پاسخگویان داده شد تا مشخص شود تفسیر نتایج مشابه نظر ایشان است. روش دوم مقایسه تحلیلی است، که در آن به داده‌های خام رجوع شد تا ساخت‌بندی نظریه با داده‌های خام مقایسه و ارزیابی شود. در روش سوم، به منظور سنجش پایایی مدل طراحی شده از شاخص کاپا^۱ استفاده شده است. به صورتی که شاخص دیگری (از نخبگان این رشته) بدون اطلاع از نحوه ادغام کدها و مفاهیم ساخته شده محققان، اقدام به دسته‌بندی کدها در مفاهیم کرده است. سپس مفاهیم محقق با مفاهیم ارائه شده از سوی این فرد مقایسه شده است. سرانجام با توجه به تعداد مفاهیم ایجاد شده مشابه و مفاهیم ایجاد شده متفاوت، شاخص کاپا محاسبه شده است. در کل با استفاده از روش پایایی کدگذاری با استفاده از همکاری پژوهش (ضریب پایایی برابر با ۸۱ درصد به دست آمد) استفاده شد.

جدول ۲- وضعیت شاخص کاپا

مقدار عددی شاخص کاپا	وضعیت توافق
کمتر از صفر	ضعیف
بین ۰ تا ۰,۲	بی‌اهمیت
بین ۰,۲۱ تا ۰,۴	متوسط
بین ۰,۴۱ تا ۰,۶	مناسب
بین ۰,۶۱ تا ۰,۸	معتبر
بین ۰,۸۱ تا ۱	عالی

در پژوهش کیفی محقق شخصاً و با روابط رودررو با سوژه‌های تحقیق ارتباط برقرار می‌کند تا دیدگاه‌ها و ذهنیت‌های افراد را درک و فهم کند و نگرشی همدلانه

^۱ Kappa

داشته باشد. این اصل را قاعده غوطه‌وری می‌خوانند. از آنجا که مصاحبه‌کننده بومی، زن و معلم مدارس متوسطه بود، شرایط لازم برای انجام مصاحبه عمیق در بهترین شرایط زمانی و مکانی فراهم شد. مدت زمان هر مصاحبه بین ۶۰ تا ۹۰ دقیقه متغیر بود. مراحل شناخت و تحلیل مضمون در این پژوهش به صورت زیر انجام شده است.

اول، آشنایی با داده‌های تحقیق با مطالعات نظری درباره موضوع و پیشینه تحقیق. دوم، فهرستی اولیه از ایده‌های موجود در داده‌ها و نکات جالب آن‌ها، تهیه و کدهای اولیه از داده‌ها ایجاد شدند.

در گام سوم، کدهای مختلف در قالب مضامین مرتب شدند و همه داده‌های کدگذاری شده مربوط به هر یک از مضامین تجزیه و تحلیل شدند و به نحوه ترکیب و تلفیق کدهای مختلف جهت تشکیل مضمون پایه، توجه و جداول لازم تهیه شدند. چهارم، در این مرحله شبکه مضامین، به مثابه ابزاری برای تحلیل، تشکیل و مضامینی که با هم هم‌پوشانی داشتند و مضامین در یکدیگر ادغام و مفاهیم اضافی یا غیر جامعه‌شناسانه حذف شدند.

در مرحله پنجم، مضامین پیشنهادی جهت تحلیل داده‌ها تعریف و تعدیل، و داده‌ها بر اساس آن‌ها تحلیل شدند.

در مرحله ششم یا مرحله تدوین گزارش، داده‌ها به گونه‌ای بیان شدند، که حکایت مختصر، منسجم، منطقی و غیرتکراری از آن‌ها در قالب مضامین به دست آیند.

برای تحلیل یافته‌ها از روش کدگذاری نظری (به سه شیوه کدگذاری آزاد، محوری و گزینشی) استفاده شده است. ابتدا داده‌ها به دقت و سطر به سطر به واحدهای تحلیلی معناداری تقسیم شدند. سپس در مرحله کدگذاری آزاد، کدها استخراج شده و مفاهیم مشابه در یک مقوله واحد قرار گرفتند. در مرحله کدگذاری محوری، مقوله‌ها به زیر مقوله‌ها پیوند داده شدند و در مرحله بعدی، روابط میان مقوله‌های حاصل از کدگذاری آزاد مشخص شدند و همه مقوله‌های فرعی به مقوله اصلی ارتباط داده شدند و محقق به تدوین نظریه نائل شد.

تحلیل یافته‌ها

مضامین یا الگوی داده‌ها در این پژوهش به روش استقرایی (مبتنی بر داده‌ها) به‌دست آمده‌اند. پس از بررسی دقیق متن مصاحبه‌ها، گزاره‌های اصلی، مقوله‌ها و مفاهیم در فرآیندی دقیق، مفهوم‌پردازی و استخراج شدند. در نتیجه ۳ مقوله اصلی، ۸ مقوله فرعی و ۲۷ مفهوم تعریف شدند که در جداول ۳ بر اساس اهداف پژوهش مرتب شده‌اند.

جدول ۳- دلائل، زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج زودرس دختران متوسطه اول بخش سررود

مفهوم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
رقابت فردی (و خانوادگی)	فردی	دلایل
کسب رضایت والدین		
کاهش ریسک مجردی		
فقدان آینده روشن (غیر از ازدواج)		
تربیت، کنترل و سلطه بر زن	خانوادگی	بسترهای اجتماعی - فرهنگی
تقویت پیوندهای خویشاوندی		
سروسامان دادن به فرزندان		
دختر مال مردم	ارزش‌های عرفی و مذهبی	
پیردختی		
از اعتبار افتادگی		
جوانی و خوشگلی		
همرنگ جماعت‌شدن		
استفاده از فرصت ازدواج		
فروپاشی خانواده	زمینه‌های نهادی، قانونی و ارتباطی	
شبکه‌های اجتماعی		
انعطاف‌پذیری قانون (منع ازدواج با کودکان)		

کودکی ازدست‌رفته	بزرگسالی زودرس	پیامدها
ازدست‌رفتن استقلال فردی	سلب سوژگی (عاملیت)	
فقدان آزادی عمل		
محصورشدن به فضای خصوصی		
دخالل دیگری در زندگی خصوصی		
تضاد نقش تحصیل و خانه‌داری	ناسازگاری نقش‌ها	
ترک تحصیل اجباری		
تعریف و تمجید اجتماعی	کسب منزلت اجتماعی	
گریز از نکوهش، سرزنش و تحقیر اجتماعی		
جلوگیری از طرد اجتماعی		

یافته‌های پژوهش

دلایل ازدواج زودرس

دلایل فردی

بر اساس روایت دختران در جامعه هدف ما، ازدواج از نوع رمانتیک که بر اساس روابط احساسی و عاطفی بین زوج‌ها شکل می‌گیرد، تقریباً وجود ندارد و بیش‌تر دلایل و انگیزه‌های ازدواج دختران غیر فردی (اجتماعی) است که می‌توان آن را در ۴ مفاهیم «رقابت فردی»، «کسب رضایت والدین»، «کاهش ریسک مجردی»، «فقدان افق روشن غیر از ازدواج» خلاصه کرد که هر سه ریشه‌های اجتماعی انگیزه‌ها یا دلایل فردی ازدواج را روایت می‌کنند. از این‌رو، در هیچ روایتی از سوی دختران به نقش عشق در ازدواج یا تصمیم فردی برای ازدواج اشاره نشده است.

رقابت‌های فردی (و خانوادگی)

آنچه از روایت دختران در چارچوب مقوله رقابت فهمیده می‌شود، هم رقابت فردی (دختران با یکدیگر) و هم رقابت خانواده‌ها با یکدیگر بر سر ازدواج زودرس است، که با

هم همراه و همزاد هستند و نمی‌توان این دو را از یکدیگر جدا و تحلیل کرد.

«خب آخه دیگه همه کوچیک شوهر می‌کنن. همین زن داداشم ۱۴ سالشه که

واسه داداشم گرفتیمش. یه سال هم از من کوچیک‌تره، آگه نمی‌رفتم اون میومد

همش به من پز می‌داد که آره منو زود گرفتن و تو موندی (کد ۴۱ م)».

«خودمم والا دیدم همسنام دارن میرن مثلاً می‌بینی یکی امروز نامزد کرد دو

سه روز بعدش می‌گن یکی دیگه از دوستات نامزد کرد. آدم اینارو می‌بینی دیگه

می‌گه بذار منم ازدواج کنم بمونم تو خونه که چی بشه (کد ۸۱ س)».

«من دوتا دخترعمو دارم دوتا شوهرم کوچیک شوهر کردن بعد هی زن عموم به

ما پز می‌داد که آره دخترای منو آنقد که خوشگل بودن کوچیک گرفتن

نمی‌خواستیم بدیما ولی آنقد که رفتن و اومدن کلافه شدیم از در می‌زدیم از

پنجره میومدن تو و مامانم کلی حرص می‌خورد و همش می‌گفت پس چرا

خواستگاری تو نمیان (کد ۵۱ ف)».

«کسای که ازدواج می‌کنن هی می‌خوان پز شوهران‌شون رو بدن، هی

می‌خوان تو پروفایلاشون چیزای عاشقانه بذارن آدمو حرص بدن، هی میخوان

طلاها و لباسا شون رو به رخ آدم بکشن (کد ۱۱۶ ف)».

«وقتی می‌دیدم همه دوستانم با مادرشوهراشون می‌رفتن این طرف و اون طرف

با کفش پاشنه بلند و کیف مجلسی و با لباسا و طلاهای قشنگ من که با مامانم

می‌رفتم جایی احساس بدی داشتم، احساس می‌کردم اونا تو زندگی از من

جلوترن. اینجوری شد که منم وقتی برام خواستگار اومد راضی شدم که ازدواج

کنم (کد ۱۱۳ ف)».

«دختر همسایه مون رو یه ساله دادن شوهر و عقده، خونه شون روبه روی خونه

ماست. وقتی می‌دیدم شوهرش میاد دنبالش تا بیره خونه شون یا بیارتش، خیلی

ناراحت می‌شدم و غصه می‌خوردم. همش با خودم می‌گفتم دختر مردم چقد شانس دارن که زودی گرفتن شون... مامانشم همش پیش همسایه‌ها پز دامادش رو می‌داد (کد ۶۱ م)».

فقدان آینده روشن (غیر از ازدواج)

برای دختران این منطقه خوشبختی در یک کلمه یعنی «ازدواج» تعریف می‌شود و هرچیز دیگر غیر از ازدواج از جمله تحصیل و داشتن شغل جزو اهداف زندگی دختران دانسته نمی‌شود.

«الآن به دختر فقط با شوهر کردنش می‌تونه پز بده وگرنه به چی پشتش گرم باشه؟ به درس خوندن که نمی‌شه چون که این همه درس بخونیم آخرش چی بشه؟ این همه آدم تحصیل کرده و دکتر مهندس بیکار ریخته تو خیابون یا اون همه دختر که درس خوندن چی شده نه از دانشگاه شوهر پیدا کردن نه الآن کسی می‌گیرت شون چون که سن شون رفته بالا (کد ۹۱ ب)».

«وقتی اومدن خواستگاری من خونوادم راضی نبودن می‌گفتن دختر ما خیلی کوچیکه چه میدونه شوهر چیه، زندگی چیه، اون موقع خیلی بچه بودم ۱۱ سالم بود اصلاً هیچی حالیم نبود، ولی خواستگارام بابامو راضی کردند گفتند مثلاً شما می‌خوایین دختر تو نگه دارین که چی بشه، بعد بابام گفت که من دخترمو شوهر نمی‌دم می‌خوام بدارم درس بخونه، گفتن خب هر چقدم درس بخونه بالاخره که باید شوهر کنه (کد ۳۱ س)».

«اینجا هر کی دیر ازدواج کنه یا درس بخونه و بگه نمی‌خوام زود ازدواج کنم خیلی بد نگاش می‌کنن، پشت سرش حرف می‌زنن، با حالت تحقیر نگاش می‌کنن (کد ۷۱ ش)».

کسب رضایت والدین

«من خیلی خوشحالم که زود ازدواج کردم چون خانواده‌ام هم خوشحالن، می‌موندم تو خونه که چی بشه، بالاخره که باید ازدواج می‌کردم (کد ۴۱ م)».

«مامانم خیلی خوشحاله که من ازدواج کردم. راستش منم از این که بیش‌تر از این نموندم تو خونه و مامانم مغزمو بخوره و این که منم رفتم و فقط دختر عموهام نرفتن و تو فامیل سربلند شدم احساس خوبی دارم و خوشحالم... (کد ۱۱۴ ز)».

«خونوادم خیلی خوشحالن که من مثل بعضی از دخترا نموندم خونه و به موقع ازدواج کردم. چون که الآن آگه زود ازدواج نکنی دیگه موندی (کد ۱۱۱ ر)».

کاهش ریسک مجردی

یکی از نگرانی‌های دختران یا شاید بتوان گفت خانواده‌ها در این جامعه ترس از مجرد ماندن است و لذا دختران و خانواده‌ها فکر می‌کنند که با ازدواج هر چه زودتر ریسک مجرد ماندن همیشگی را کاهش می‌دهند.

«تو روستای ما دختر باید زود شوهر کنه و آگه سنش بره بالا مثلاً ۱۸ سال یا بیش‌تر بشه دیگه براش خواستگار نیاد (کد ۱۱۱ ر)».

«خب اینجا رسمش اینجوریه که همه میرن سراغ دخترای کوچیک واسه پسرشون (کد ۳۱ س)».

«اینجا همه دخترا زود شوهر می‌کنن کسی که زود نره دیگه میمونه ورم میشه رو دست پدر و مادرش هم خودش باید غصه بخوره هم بیش‌تر از خودش پدر و مادر و خونوادش باید غصه بخوره... (کد ۱۰۱ م)».

«خب اینجا همه زود ازدواج می‌کنن، دیگه عادی شده، دیر ازدواج کردن غیرعادیه. چون که آگه دختری بمونه خونه همه پشت سرش حرف میزنن میگن لابد عیب و ایرادی داره که کسی نمی‌ره سراغش واسه همین دیگه براش خواستگار نمی‌ره همه بد نگاش می‌کنن (کد ۵۱ ف)».

«همین که خدا بهم رحم کرد توی دوست و فامیل و آشنا و در و همسایه

نموندم خونه احساس خیلی خوبی دارم که فردا بشین پشت سرم حرف بزنی بگن دختر فلانی هنوز ازدواج نکرده چون که همون اول خواستگار اومد که اومد ولی آگه نیومد احتمالش کمه که بازم بیاد چون مردم نمیذارن پسر بمونه که بیاد خواستگاری آدم (کد ۶۱ م)»

«اگر ازدواج نمی کردم بعدش معلوم نبود چی بشه خواستگار برام پیدا بشه یا نه هرچند که الآن راضی نیستم که با این ازدواج کردم (کد ۱۱۶ ف)».

دلایل خانوادگی

بر اساس اظهارات مصاحبه‌شوندگان، دلایل خانواده‌ها برای ازدواج زودتر دختران را می‌توان در مقوله‌های «تربیت، کنترل و سلطه بر زن»، «تقویت پیوندهای خویشاوندی» و «سروسامان دادن به فرزندان» تحلیل و تفسیر کرد.

تربیت، کنترل و سلطه بر زن

بر اساس روایت دختران متأهل برای خانواده‌ها (و نه لزوماً شوهرها) یکی از ملاک‌های اصلی یک زن خوب، جوانی (یا کم سن بودن) است، زیرا خانواده‌ها فکر می‌کنند زن جوان را زودتر و بهتر می‌توانند مطابق خواسته‌های خود، کنترل، تربیت و جامعه‌پذیر کنند و از او شخصیتی مطیع و تابع و زیر کنترل و سلطه خانواده بسازند. از نظر خانواده‌ها سایر ملاک‌های زن خوب، نظیر رشد قابلیت‌های عقلی و احساسی، مهارت‌های خانه‌داری و بچه‌داری با گذشت به دست می‌آیند.

«اینجا عقل مردم به چشمشونه، فقط می‌گن بریم دختر کوچیک بگیریم حالا هر جوری می‌خواد باشه فقط کوچیک باشه بقیه‌اش مهم نیست. مثلاً مهم نیست که دختره آشپزی بلد نیست، کارای خونه بلد نیست، زندگی کردن بلد نیست، شوهرداری بلد نیست... می‌گن بگیریم بریم خودمون درستش می‌کنیم. (۱۱۵ کد ن)».

«این جا به خاطر این میرن سراغ دخترای کوچیک که اونا رو به حد خودشون دریارن. مثلاً هرچی گفتن همون کارو انجام بده و برخلاف میل اونا کاری نکنه،

چون که عروسشون هنوز بچه‌اس میگن هرچی بگیم این گوش می‌کنه و نمی‌فهمه که چی به چی و خودش نمی‌تونه تشخیص بده. به خاطر همین هر طوری دوست داشتن بارشون میارن... (کد ۸۱ س).

«اینجا دخترای بزرگ رو نمی‌گیرن چون که دختر بزرگ زود پیر میشه، بعد میگن دختر که بزرگ بشه دیگه حرف گوش کن نمیشه چون که خودش عقلش میرسه، دیگه نمیتونن اونو اونجوری که می‌خوان بار بیارن ولی دخترای کوچیک رو شوهر و مادرشوهرشون هرچی بگن گوش می‌کنن» (کد ۹۱ ب).

تقویت پیوندهای خویشاوندی

یکی دیگر از دلایلی که خانواده زود دخترانشان را ازدواج می‌دهند، یا به عبارتی دخترانشان را مجبور به ازدواج در سن پایین می‌کنند، اهمیت ارزشی ازدواج خویشاوندی یا درون‌گروهی است. بر اساس روایت دختران، بسیاری از آن‌ها به‌رغم عدم تمایل فردی به ازدواج به دلیل این‌که با خواستگاران نشان نسبت‌های خویشاوندی داشته‌اند، زیر فشار والدین یا بستگان نزدیک (عمو، عمه، خاله) مجبور به ازدواج شده‌اند یا به‌نوعی مورد معامله قرار گرفته‌اند

«خب اولش این‌که اونا اومدن چون فامیل هم بودن نتونستم زیاد مخالفت کنم. بابام گفت تو عالم فامیلی خوب نیست رابطه‌مون خراب می‌شه یه جا همدیگر رو دیدیم باید مثل غریبه‌ها با هم رفتار کنیم» (کد ۱۰۱ م).

«... پسر عمه‌ام اومد خواستگاریم بابام شدید مخالفت کرد ولی عمه‌ام گفت من این حرفا حالیم نمیشه ما نمی‌ذاریم دختر فامیل مون که از خودمونه بره خونه غریبه، بعدشم فردا مردم چی می‌گن؟ می‌گن دخترشو به فامیل نداد برداشت داد به غریبه» (کد ۲۱ م).

«من اصلاً قرار نبود ازدواج کنم، وقتی برای داداشم رفتیم خواستگاری، قرار شد چند روز بعد جواب بدن وقتی بابای عروس زنگ زد گفت من دخترمو می‌دم به پسرت به شرط این‌که تو هم دخترتو بدی به پسر من» (کد ۴۱ م).

سروسامان دادن به فرزندان

در جامعه هدف ما ازدواج تنها شکل به رسمیت شناخته شده زندگی است و پسران و به ویژه دخترانی که به هر دلیلی ازدواج نمی کنند، به شیوه های مختلف از جامعه طرد یا مورد سرزنش قرار می گیرند و لذا خانواده ها ازدواج را به مثابه عامل سروسامان یافتگی فرزندان و خروج از بلا تکلیفی می دانند

«بابام خوشش نمیاد دختر سن بالا تو خونه باشه، حتی خواهرم هم زودتر از من شوهر داد... می گه دختر هرچه زودتر تشکیل خونه و زندگی بده، زودتر سروسامان می گیره و خیال پدر و مادر راحت می شه (کد ۹۱ ب)».

«مامانم می گه که از قدیم هم همین طوری بود دخترا رو زود شوهر می دادن، ...من خودمم ۱۳ سالم بود که بابات اومد خواستگاریم (کد ۶۱ م)».

«مامانم می گه که مادر بزرگش می گفته اصلاً دختر نباید موقعی که پرورد می شه خونه باباش باشه باید تا اون موقع حتماً شوهر کرده باشه و خونه شوهرش عادات ماهانه بشه (کد ۱۱۳ ف)»

بسترهای اجتماعی و فرهنگی

بسترهای فرهنگی

بسترهای ازدواج زودرس در جامعه مورد بررسی را می توان در دو مقوله کلی فرهنگی و اجتماعی تحلیل کرد.

ارزش های عرفی و مذهبی

مهم ترین بستر فرهنگی «ارزش های عرفی و مذهبی ازدواج» هستند که بیش تر در قالب نقل قول ها از بزرگان (پدر بزرگ ها و مادر بزرگ ها) و ضرب المثل ها بر زبان دختران جاری است. اگرچه ارزش ها عرفی تقویت کننده ازدواج زودرس از بسیاری از مقوله و مفاهیم دیگری که در این مقاله بحث شده اند، نیز استنباط می شود، در عین حال، به برخی دیگر از

دلائل، زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج زودرس از منظر...، سبزه‌ای و کوکی | ۶۵

مفاهیم که به صورت مشخص به موضوع اشاره کرده‌اند، برای مثال، اصطلاحاتی نظیر «دختر مال مردم»، «پیردختری»، «از اعتبار (گاری) افتادگی»، «جوانی به منزله خوشگی»، «همرنگ جماعت شدن»، «شانس یک‌بار در خانه آدم رو زدن»، «تا تنور داغ است بچسبان» دلالت بر اعتبار و اهمیت ازدواج زودرس در ذهنیت مردم این جامعه است.

«در اینجا میگن اون دختری که توی سن کم ازدواج نکرده حتماً از گاری افتاده‌اس» (کد ۳۱ س).

«بابام می‌گه دختر مال مردم از اول تا آخرش باید بره حالا هرچه زودتر بهتر» (کد ۱۱۴ ز).

«مادرم میگه حضرت فاطمه هم زود شوهر کرده نه سالش بوده که شوهر کرده» (کد ۱۱۶ ن).

«اینجا دختری که سنش بره بالا دیگه کسی نمی‌گرش، می‌مونه رو دست پدر مادرش و بهش می‌گن پیردختر» (کد ۷۱ ش).

«اینجا اصلاً فکر نمی‌کنن که دختر بچه‌اس زوده براش نباید ازدواج کنه، اتفاقاً میگن دخترای کم سن و سال، جوون‌تر، می‌تونن زمان زیادی رو خوشگل بمونن» (کد ۱۱۵ ن).

«می‌گن شانس یه بار درخونه آدمو میزنه شاید دیگه این کبوتر شانس رو خونه شون نشینه و دیگه خواستگاری نره در خونه شون. از قدیم گفتن خواهی نشوی رسوا هم‌رنگ جماعت شو» (کد ۵۱ ف).

بسترهای اجتماعی

در این بخش زمینه‌های اجتماعی که به تسریع روند ازدواج زودرس منجر شده‌اند، در سه مقوله فرعی خانوادگی، ارتباطی قانونی و در مفاهیم «فروپاشی خانواده»، «شبکه‌های اجتماعی» و «انعطاف‌پذیری قانون منع ازدواج کودکان زیر سن قانونی» طبقه‌بندی و تفسیر می‌شوند.

فروپاشی خانواده

از منظر دانش آموزان دختر وقتی خانواده به هر دلیلی ازجمله طلاق، اعتیاد و فوت یکی از والدین سرپرستش را از دست می‌دهد، و فرومی‌پاشد، در انجام وظایفی حمایتی‌اش از فرزندان دچار مشکل می‌شود و در این وضعیت فرزندان و به‌ویژه دختران خانواده احساس می‌کنند که بی‌حامي و سرپرست هستند، و لذا به‌منظور جستجوی حامی و سرپناه تن به ازدواج می‌دهند.

«...بابای من وقتی که بچه بودم فوت کرده. وقتی خواستگار اومد برام خاله‌ام اومد باهام حرف زد؛ گفت که ازدواج کنی بهتره چون پدرنداری که حامی تو باشه حمایت کنه. گفت که شوهر کن یکی بالاسرت باشه، مادرتم که همیشه زنده نیست که تو باهاش زندگی کنی (کد ۱۰۱ م)».

«بعد از فوت مادرم همه به بابام می‌گفتن نمیتونی که تا آخر عمرت تنها بمونی این دختر هم آینده داره باید بره سر خونه و زندگیش، همیشه پیش تو نمی‌مونه که به کارات برسه ... (کد ۱۱۵ ن)».

«بابای من معتاد بود مامانم رو کتک می‌زد و خیلی اذیت مون می‌کرد. به خاطر همین مامانم نتونست باهاش بسازه و طلاق گرفت. بعد از مدتی چند خواستگار واسه مامانم اومد، مامانم قبول نمی‌کرد و می‌گفت من بدون دخترم جایی نمیرم ... برای منم که خواستگار میامد مامانم قبول نمی‌کرد؛ می‌گفت هنوز کوچیکه ولی همه بهش گفتن کوچیک باشه همه الان دارن کوچیک شوهر می‌کنن تو هم اینو بده بره که بتونی خودتم ازدواج کنی تا کی میخوای بمونی تو خونه بابات و زیر منت داداش و زن داداشت. دیگه مامانم رو راضی کردن منو شوهر داد الانم خودشم شوهر کرده (کد ۱۱۴ ز)».

شبکه‌های اجتماعی

رسانه‌ها شامل ماهواره، کلیپ‌ها، فیلم‌ها و بیش‌تر از همه شبکه‌های اجتماعی مجازی جزو عوامل زمینه‌ای تسریع‌کننده انگیزه ازدواج زودرس در دختران این منطقه هستند.

چنانچه از روایت‌های دختران استنباط می‌شود، دسترسی به رسانه و فضای مجازی و مشاهده فیلم‌ها و کلیپ‌های عاشقانه، از ازدواج و زندگی مشترک، تصویر یک زندگی رؤیایی و ایده‌آل برای دختران ساخته و به قول لیوتار «فرا واقعیت» یا «شبه واقعیتی» به نام عشق را ساخته و زمینه‌ساز احساس نیاز به محبت در دختران شده است.

«همیشه وقتی تو فیلما می‌دیدم یه پسری به دختر می‌گفت دوستت دارم، عاشقتم چقد من اون لحظه رو دوست داشتم جای اون دختر باشم. وقتی که توی تلگرام کلیپ‌های عاشقانه و احساسی نگاه می‌کردم خیلی خوشم می‌اومد. منم دوست داشتم اون لحظه یکی پیشم باشه و دستامو بگیره (کد ۷۱ ش)».

«من خودم دوست داشتم زود ازدواج کنم چون توی فیلما توی ماهواره دیدم که زن و شوهر چقد با هم خوبن، چقد همدیگر رو دوست دارن، به همدیگه محبت می‌کنن، باهم خوش می‌گذرونن، با هم میرن مسافرت، گردش، تفریح، وقتی دختره ناراحته و داره گریه می‌کنه شوهرش دلداریش میده، نازش می‌کنه، اشکاشو پاک می‌کنه، براش هدیه می‌خره، گل می‌خره» (کد ۱۱۲ ن).

«من و شوهرم تو فضای مجازی با هم آشنا شدیم. اون اینستا داشت منم داشتم، مطالب خوب می‌داشت طوری که من خوشم می‌ومد و از مطالبش لذت می‌بردم» (کد ۱۱۳ ف).

انعطاف‌پذیری قانون (منع ازدواج با کودکان)

در حال حاضر سن ازدواج در ایران ۱۳ سال تمام شمسی برای دختران و ۱۵ سال تمام شمسی برای پسران است. اما مطابق با ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی عقد نکاح دختر قبل از رسیدن به سن بلوغ منوط است به اذن ولی به شرط رعایت مصلحت با تشخیص دادگاه صالح. شرط اذن ولی در این ماده راه را برای بسیاری از خانواده‌ها باز گذاشته تا با صلاح‌دید خود و دریافت حکم رشد از دادگاه، دختران زیر سن بلوغ‌شان را به عقد مردان درآورند. این موضوع یکی دیگر از عوامل زمینه‌ای ازدواج زودرس در این منطقه است. بنا

به اظهارات دختران، خانواده‌های این منطقه با مراجعه به دادگاه و اخذ گواهی حکم رشد از دادگاه، منع قانونی ازدواج دخترانشان را برمی‌دارند.

«...رفتیم محضر گفتن که ما دخترای زیر ۱۵ سال رو عقد نمی‌کنیم باید از دادگاه کاغذ بیارین باید قاضی اجازه بده که ما عقد کنیم. دیگه ما رفتیم پیش قاضی، قاضی گفت که همه برن بیرون فقط دختر خانوم بمونه. قاضی از من پرسید چرا می‌خوای تو این سن کم ازدواج کنی کسی مجبورت کرده؟ گفتم نه کسی مجبورم نکرده... بعد قاضی پرسید که آمادگی زندگی مشترک رو داری؟ اصلاً می‌دونی زندگی مشترک یعنی چی؟ گفتم که خب من مادر شوهرم عمه‌امه فامیلم با هم، هر چی بلد نباشم اون بهم یاد میده منم کم کم یاد می‌گیرم که چطوری زندگی کنم. بعد گفت که می‌تونی با مشکلات زندگی کنار بیای و قهر نکنی بری خونه بابات؟ گفتم آره، بعد گواهی‌ام رو نوشت... (کد ۲۱ م)».

«به ما گفتن دخترایی که کوچیک هستن رو عقد نمی‌کنن مگه برین دادگاه حکم رشد بگیرین یا صیغه کنین بذارین بمونه هر وقت ۱۵ سالش شد بیرین عقد کنین. چند روز بعدش ما رفتیم دادگاه من رو فرستادن داخل ... قاضی از من چند سؤال پرسید از جمله پرسید نان سنگگ قیمتش چنده؟ من جواب دادم ۵۰۰ تومان، سؤال دیگه ای پرسید آگه هم مادرت بیاد خونه‌تون هم مادر شوهرت به کدوم بیش‌تر احترام می‌داری؟ گفتم هر دو تا شون بعد گفت میتونی بری. اومدیم دیگه چند روز بعد برگه بردیم محضر عقد کردیم (کد ۳۱ س)».

«به ما گفتن که دخترای سن پایین رو عقد نمی‌کنن باید اول حکم رشد بگیرین. ما رفتیم دادگاه اونجا قاضی چند تا سؤال درباره این که آیا خونواده‌ت بهت اجبار کردن؟ یا می‌تونی آشپزی کنی ازم پرسید منم جواب دادم که کسی منو مجبور نکرده که ازدواج کنم فقط چون تو روستامون همه دارن زود ازدواج می‌کنن منم می‌خوام ازدواج کنم. بعد گفتن که یعنی به خاطر دیگران می‌خوای زود ازدواج کنی؟ گفتم خب وقتی همه اونجوری باشن من یه نفر که نمی‌تونم یه جور دیگه باشم چون ممکنه دیگه برام خواستگار نیاد. بعد از من پرسیدن آشپزی بلدی؟ گفتم خورش و اینا بلد نیستم ولی برنج کته بلدم، گفتن باشه برو، دیگه حکم رشد رو دادن و ما هم رفتیم محضر عقد کردیم و بعدشم عروسی (کد ۵۱ ف)».

پیامدهای ازدواج زودرس

بر اساس روایت کودک همسران پیامدهای ازدواج زودرس را می‌توان در مقوله‌های «بزرگسالی زودرس»، «سلب سوژگی از زن»، «محدود شدن زن به فضای خصوصی»، «دخالت دیگری در زندگی خصوصی»، «ناسازگاری نقش‌ها»، «کسب منزلت اجتماعی» طبقه‌بندی و تحلیل کرد.

بزرگسالی زودرس

همانند بزرگسالان رفتار کردن یا عاقل‌شدن اصطلاحی است که در روایت مصاحبه‌شوندگان زیاد تکرار شده است. دختران اظهار کرده‌اند که از ما انتظار می‌رود رفتار، حرکات و افکار دنیای کودکی‌مان را کنار بگذاریم و همانند انسان بالغ رفتار کنیم و به نظر می‌رسد که دختران آن را پذیرفته‌اند و با آن مشکل ندارند. شاید بتوان روایت زنان را در قالب «کودکی از دست‌رفته» خلاصه کرد

«شخصیتم بزرگ‌تر شده؛ یعنی باید مثل بزرگا رفتار کنم، عاقل‌تر شدم. دیگه بیش‌تر رفتارهای بچگانم رو گذاشتم کنار چون که دیگه باید سنگین باشم. مثلاً آگه چیزی بخوام مثل خوراکی یا کفش یا طلا یا هرچی وقتی همسرم بگه پول ندارم نمی‌تونم بخرم یا اصلاً این خوب نیست نباید بخری من دیگه نباید لج کنم و بگم حتماً باید بخری یا گریه کنم یا باهاش قهر کنم که چرا نخیدی کلاً باید این رفتارها رو بذارم کنار و عاقلانه رفتار کنم (کد ۱۰۱ م)».

«من احساس می‌کنم عقلم بیش‌تر شده چون خیلی چیزا رو بعد از ازدواج فهمیدم، فهمیدم که باید موهامو بذارم تو، وقتی راه می‌رم به اطراف نگاه نکنم یا وقتی دوستی یا آشنایی تو کوچه خیابون می‌بینم و اینسم تو کوچه باهاش حرف بزنم. دیگه می‌دونم با بزرگترا چطوری حرف بزنم چطوری باهاشون رفتار کنم (کد ۱۱۵ ن)».

«احساس می‌کنم بزرگ‌تر شدم، عاقل‌تر شدم، دیگه اون کارا و رفتارا و شیطنتای بچه‌گیم رو انجام نمی‌دم، دیگه بازی نمی‌کنم، کارتون نگاه نمی‌کنم و سعی می‌کنم مثل بزرگترا رفتار کنم (کد ۱۱۳ ف)».

سلب سوژگی از زن

یکی دیگر از آسیب‌های ازدواج زودرس از بین رفتن عاملیت یا سوژگی از زن یا مرگ فردیت است که پیامدهای فرعی آن را می‌توان با مفاهیم «از دست رفتن استقلال فردی» و «نداشتن آزادی عمل» تعبیر و تفسیر کرد

«خب من وقتی تو خونه بودم هر کاری دوست داشتم انجام می‌دادم ... ولی الان آگه شوهرم یا عمه‌ام بگن جایی نباید بری من نمی‌تونم برم باید حرفشونو گوش کنم ... (کد ۲۱ م)».

«از موقعی که ازدواج کردم رفتارام عوض شده، مثلاً من تو خونه خودمون روزای تعطیل و تابستونا تا ۱۰ صبح می‌خوابیدم مامانم هیچی نمی‌گفت یا بعضی وقتا ظرف می‌شستم و خونه جارو می‌کردم مامانم آشپزی می‌کرد؛ از وقتی که ازدواج کردم دیگه نمی‌تونم حتی روزای تعطیل تا ظهر بخوابم باید هرروز ۸ صبح بیدارشم ... (کد ۶۱ م)».

«دیگه آدم وقتی ازدواج می‌کنه شوهرش می‌شه همه‌کاره آدم. مثلاً اون باید اجازه بده تا بتونی جایی بری، اون لباسی که اون دوست داره باید بپوشی، به نظراتش اهمیت بدی، اکثر جاها باید با شوهرت بری (کد ۹۱ ب)».

محصورشدن زن به فضای خصوصی

طبیعی است وقتی دختران استقلال فردی و آزادی عملشان را از دست می‌دهند تمام رفتارهایشان تحت کنترل (خانواده شوهر) قرار می‌گیرد و پیامد آن محدود شدن بیشتر دختر به فضای خصوصی خانه و محرومیت از فضای عمومی گسترده‌تر است.

«خب من از وقتی که ازدواج کردم دیگه خونه دوستام اجازه ندارم برم، خونه همسایه‌ها اجازه ندارم برم، خونه فامیلای خودمون اجازه ندارم برم مگه این‌که مناسبتی باشه مهمونی چیزی باشه، دعوت کنن تا بریم وگرنه همین‌جوری خشک و خالی نمیدارن برم مثلاً خونه عموم یا عمه‌ام، می‌گن باید دعوت کنن اونم با شوهرت تا اون موقع بری (کد ۱۰۱ م)».

«من قبلاً خونه دوستای خودم و فامیلای خودم می‌رفتم ولی الآن باید بریم خونه فامیلا و دوستای خانوادگی شوهرم؛ یعنی دیگه با افراد قبلی در ارتباط نیستم و افراد جدیدی وارد زندگیم شدن (کد ۶۱ م)».

«از موقعی که ازدواج کردم دیگه خیلی کم میرم خونه فامیلای خودمون بیش‌تر میرم خونه فامیلای شوهرم ... (کد ۱۱۱ ر)».

دخالت دیگری در زندگی خصوصی

یکی از پیامدهای زندگی در خانواده گسترده علاوه بر از بین رفتن فضای خصوصی، ایجاد فرصت برای دخالت دیگران به‌ویژه خانواده شوهر در زندگی خصوصی زنان جوان است

«وقتی خونواده شوهرم مخصوصاً مادر شوهرم تو کارامون دخالت می‌کنه خیلی ازش بدم میاد. به همه چیز آدم کار داره، کجا میری از کجا میای، مثل نگهبان وایمیسه اونجا و همش امرونی می‌کنه (کد ۱۱۲ ن)».

«خونه مادر شوهرم یه کوچیکه پایین‌تر از ماست بعد همش میاد خونه ما ببینه چه خبره، چیکار داریم می‌کنیم، چی خریدیم، چی خوردیم، میره یخچال رو باز می‌کنه، میره تو اتاق خوابم، یکسره پلاسه خونه ما (کد ۳۱ س)».

«همون گفتم که ما طبقه پایین خونه عمه‌ام می‌شینیم تا میام غذا بدارم یا کاری بکنم نمی‌ذاره می‌گه من خودم غذا می‌پزم، من خودم کارا رو انجام می‌دم، خیلی روی من حساسیت داره همش می‌گه من نمی‌خوام داداشش ناراضی باشه از این‌که دخترشو داده به ما. بعد می‌گه هنوز تو بچه‌ای نمی‌دونی چی به‌چی خرابکاری می‌کنی حتی نداشته من یه تخم مرغ هم بپزم یاد بگیرم... (کد ۲۱ ف)».

«مادر شوهر یا خواهرشوهرام میان خونه‌مون همش تو کارام فضولی و دخالت می‌کنن که چرا غذا رو اینجوری درست کردی دیگه نمی‌فهمن که من تازه دارم یاد می‌گیرم غذا درست کنم، چرا خونه تو این شکلی چیدی، چرا گلدون رو گذاشتی اونجا، چرا موها تو اون رنگی کردی، چرا این جور لباس می‌پوشی، ... (کد ۵۱ ف)».

«من با شوهرم مشکلی ندارم، ولی وقت مادر شوهرم میاد خونه ما شوهرم رویاد میده و رفتارش با من عوض میشه من اون موقع خیلی ازش بدم میاد (کد ۱۱۵ ن)».

ناسازگاری نقش‌ها

وقتی دختران در سن پایین ازدواج می‌کنند مجبورند هم‌زمان «دو نقش متعارض تحصیل و خانه‌داری» را باهم جمع کنند که عملاً به دلیل فشار نقشی که به دختران در بلندمدت وارد می‌شود برای آن‌ها قابل تحمل نیست. برای گریز از این معضل دختران زود ازدواج کرده هیچ چاره‌ای ندارند مگر این که یکی از آن‌ها را کنار بگذارند که طبیعی است که آن‌ها مجبور می‌شوند از تحصیل صرف نظر کنند. اغلب دخترانی که در جامعه هدف ما مورد مصاحبه قرار گرفتند تصمیم داشتند یا بهتر است بگوییم مجبور شده بودند (بیش‌تر از سوی شوهر و خانواده شوهر) بعد از پایان دوره راهنمایی متوسطه تحصیل را ادامه ندهند. «ترک تحصیل اجباری» یکی از مصداق‌های از بین رفتن عاملیت زن در جامعه هدف است.

«قرار نیست من تا نهم بیش‌تر بخونم چون مسئولیت زندگی خیلی سخته هم همیشه درس خوندم، هم خونه زندگی اداره کرد، هم بچه دار شد و هم بچه رو بزرگ کرد (کد ۱۰۱ م)».

«می‌گن کسی که ازدواج می‌کنه آگه از زندگیش بزنه به درس و مدرسه رفتن و اینا برسه شوهرش ازش ناراضی می‌شه، زندگیش کیفیتش رو از دست می‌ده، می‌گن زندگی و شوهر خیلی مهم‌تره (کد ۱۱۲ ن)».

«خیلی سخته با کارای خونه و مهمونی رفتن و مهمونی دادن درس هم بخونی آدم خسته می‌شه بعدشم بچه دار بشم دیگه درس همون جووری می‌مونه باید نصف راه ولش کنم (کد ۸۱ س)».

«قصد ادامه تحصیل ندارم چون که فکر نکنم شوهرم اجازه بده می‌گه دیگه کسی که ازدواج می‌کنه، درس به چه کارش میاد؟ باید به خونه زندگیش برسه (کد ۱۱۴ ز)».

«شوهرم و خانواده‌اش گفتن اجازه نمی‌دیم بیش‌تر از نهم درس بخونی. همون

اسم و فامیلت و دست راست و چپت رو بدونی کافیه. این همه درس خوندن به کجا رسیدن که تو دومیش باشی (کد ۱۱۵ ن).
«شوهرم گفته تا نهم بیش تر نمی‌ذارم بخونی، چه معنی داره که دختر متأهل بره مدرسه، مردم چی می‌گن، الان می‌گن شوهرش چقد بی‌غیرته زنش رو می‌فرسته مدرسه (کد ۱۱۶ ن).»

کسب منزلت اجتماعی

بر اساس روایت دختران عمل آن‌ها (ازدواج) از سوی خانواده و جامعه مورد تأیید اجتماعی قرار گرفته است و از سوی دیگر دخترانی که به هر علتی ازدواج نکرده‌اند مورد سرزنش، نکوهش و تحقیر اجتماعی و در نهایت طرد اجتماعی قرار گرفته‌اند.

«مردم هر کی زود ازدواج کنه بهش احترام میدارن، ازش خوش شون میاد. من دیدم دخترای بزرگ رو که موندن تو خونه رو آنقدر بد نگاه می‌کنن که دیگه اون دخترا کم میان بیرون همش تو خونه می‌مونن و حتی مهمونی اینا هم که دعوت می‌کنن نمیرن (کد ۱۱۴ ز).»

«خب اینجا وقتی کسی زود ازدواج کنه مردم ازش خوش شون میاد ازش تعریف می‌کنن که چقد دختر خوبی بوده که رفتن سراغش زود گرفتنش بعضیا هم حسودی می‌کنن که یکی زود شوهر کنه می‌گن فلانی چقد شانس داشت که دخترشو کوچیک گرفتن (کد ۱۱۵ ن).»

«تو خانواده هم آدم وقتی زود ازدواج می‌کنه عزیز می‌شه مثلاً وقتی آدم میره خونه باباش خونوادش بهش احترام میدارن، براش غذاها خوب میپزن، حرفای خوب میزنن و خلاصه خیلی آدمو تحویل می‌گیرن (کد ۱۱۲ ن).»

می‌گه خدا بهمون رحم کرد بعضیا هستن سه چهار تا دختر بزرگ تو خونه دارن کسی نمی‌گیره شون بیچاره مادرشون که چقدر غصه میخورن (کد ۸۱ س).
«الان آگه زود ازدواج نکنی دیگه موندی. این باعث می‌شه که هم آدم خودش هم خونوادش بین مردم تحقیر نشه و سرشو بالا بگیره (کد ۱۱۱ ر).»

«اینجا آگه دختر زود ازدواج کنه مردم خوب نگاهش می کنن چون که اینجا زود ازدواج کردن رسمه و هر که دیر ازدواج کنه با حالت تحقیر نگاهش می کنن (کد ۷۱ ش)».

نتیجه گیری

در بخش یافته ها محققان تلاش کردند بنا به ماهیت این مطالعه بگذارند تا واقعیت پدیده ای به نام ازدواج زودرس از زبان خود دختران (اما در چارچوب مقوله و مفاهیم طبقه بندی شده) روایت شوند. در این بخش محققان در نقش جامعه شناس به مثابه تفسیرگر پدیده ها، یافته ها را به زبان تخصصی تفسیر می کنند و بی آن که بخواهند نظرشان را به یافته ها تحمیل کنند، سعی خواهند کرد با پیوند بین پیشینه نظری، چارچوب مفهومی و یافته های تحقیق دید جامع تر و جامعه شناختی تری به پدیده ازدواج زودرس بیندازند و آن را بر اساس مقوله ها و مفاهیم تخصصی تفسیر کنند.

- یکی از نتایج بارز این مطالعه این است که ازدواج آن ها بر اساس علایق احساسی و عاطفی بین زوج ها، نظیر آنچه در عشق های رمانتیک در جوامع مدرن دیده می شود، شکل نگرفته است، زیرا در این جامعه اساساً فردیتی برای فرزندان از جمله فرزندان دختر قائل نمی شوند، و باید از مرگ فردیت برای دختران سخن گفت. نتایج این مطالعه درباره فقدان فردگرایی با سایر مطالعات در این باره (فرهمنند، دانا فر و پور ابراهیم آبادی (۱۳۹۹) و شهریاری و باقری (۱۴۰۲) همخوانی دارد.

- با مرگ فردیت برای دختران، نقش خانواده در تصمیم گیری درباره فرزندان بسیار حیاتی می شود. در این جامعه اغلب خانواده ها گسترده هستند و هنوز همانند جوامع در حال نوسازی، چنانچه ویلیام گود تحلیل می کند، خانواده دستخوش تحول و دگرگونی اساسی و از جمله شکل گیری خانواده هسته ای نشده اند. بر اساس روایت دختران اغلب آن ها برای کسب رضایت والدین و از ترس مجرد ماندن و مورد تحقیر و سرزنش قرار گرفتن ازدواج کرده اند و خانواده ها به دلایل غیر فردی مجبور به ازدواج شده اند. از نظر خانواده های

گسترده این نوع ازدواج امری طبیعی و عادی و حتی یک موفقیت محسوب می‌شود و لذا آن‌ها با یکدیگر بر سر زود ازدواج دادن فرزندان رقابت می‌کنند. بر اساس ملاحظات مفهومی که از نظریه بات در رابطه با توزیع قدرت در خانواده استنباط می‌شوند، مطالعه ما نشان می‌دهد اغلب خانواده‌های دختران زود ازدواج کرده اقتدارگرا هستند و برای فرزندان‌شان حق انتخاب، آزادی عمل و استقلال فردی، نظیر آنچه در خانواده‌های دموکراتیک برای فرزندان به رسمیت شناخته می‌شود، قائل نیستند.

- علاوه بر دلایل فردی و خانوادگی، نتایج کلی این مطالعه نشان می‌دهد چند عامل در سطح کلان و نهادی بر ازدواج زودرس دختران در این منطقه بیش‌ترین دخالت را دارند ۱. اقتصاد توسعه‌نیافته کشاورزی و دامداری است که بی‌نیاز از مهارت‌های کاری و تحصیلی زنان است. دوم، نهاد خانواده است که از نوع گسترده، ناعادلانه (با تقسیم کار نابرابر به نفع مردان)، اقتدارگرا، سنتی و پدرسالار است و مانع رشد ظرفیت‌ها و توانمندی‌های زنان جوان می‌شود. سوم، نقش دولت و دستگاه قضایی آن است که قانون مرتبط با منع ازدواج کودکان را جدی نمی‌گیرد.

- درباره بسترهای ازدواج زودرس در این جامعه باید گفت برخلاف نتایج برخی از تحقیقات که در مطالعات پیشین آمده است (چوهادری (۲۰۰۴)، سزگین و پاناماکی (۲۰۱۹)، اسشافینت (۲۰۱۹)، ساویتری دینا (۱۹۹۷)، احمدی (۱۳۹۶) و حسین‌فر و اکبری (۱۳۹۸)) ازدواج زودرس در این منطقه خاص خانواده‌های فقیر نیست و اغلب آن‌ها دلیل اقتصادی ندارد. در مطالعه ما این موضوع درباره معدودی از خانواده دختران مورد مطالعه که به دلیل فروپاشی خانواده بر اثر طلاق، فوت و اعتیاد سرپرست خانواده دچار مشکل شده بودند صادق بود، اما عمومیت نداشت.

اغلب ازدواج‌های زودرس متأثر از ساخت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روستا صورت می‌گیرند. درباره ساخت اقتصادی ازدواج زودرس باید به این موضوع اشاره کرد که جامعه موردبررسی ما (سردرود) سنتی است و هنوز هیچ از مؤلفه‌های مدرنیزاسیون را ندارد؛ یعنی شهری و صنعتی نشده است، از آموزش مدرن (مدرسه و دانشگاه) استقبال

نمی‌شود، اکثر زنان به کارهای خانه‌داری اشتغال دارند و فاقد درآمد مستقل هستند. در این جامعه فرصت‌های تحصیلی و اشتغال محدودند، دورنمای آینده دختران فقط در ازدواج خلاصه می‌شود، ارزش زن بیش‌تر با همسری و مادری ارزیابی و قضاوت می‌شود و از آنجا که شیوه تولید این جامعه اغلب بر کشاورزی و دامداری سنتی استوار است، بیش‌تر فرصت‌های شغلی به مردان اختصاص دارند. لذا در جامعه موردبررسی ما خانواده هنوز هسته‌ای نشده است، مجردی به رسمیت شناخته نمی‌شود، جمع‌گرایی حاکم و فردگرایی رشد نکرده است و در نتیجه، خود تمایز سازی یا خودمختاری و فردیت در ازدواج، چنانچه بوئن اشاره می‌کند، نقشی ندارد. همچنین چنانچه بات تأکید می‌کند، در این جامعه نیز مانند خانواده سنتی در جوامع بسته، روابط زناشویی بر پایه نابرابری توزیع قدرت در خانواده استوار است، که در آن نقش‌ها جنسیتی‌اند، مالکیت در اختیار مردان است و زن مطیع مرد است.

مهم‌ترین بسترهای فرهنگی ازدواج زودرس در این منطقه، قدرت سنت است. فشار سنت از طریق معرفی ارزش‌های عام ازدواج، رفتارهای جنسی و الگوهای ازدواج یکسانی را از افراد و خانواده‌ها انتظار دارد و بر آن کنترل و نظارت می‌کند و لذا افراد یا خانواده‌هایی که این هنجارها را رعایت نمی‌کنند یا از آن سرپیچی می‌کنند، به شیوه‌های مختلف از جمله سرزنش و طرد مجازات می‌کند. لذا جامعه سردرود شبیه جوامع در مرحله گذار جمعیتی مرحله اول است که لستهاق توصیف می‌کند و در آن ازدواج پیرو هنجارها و ارزش‌های قومی و خرده فرهنگی است. دیگر این که نهاد خانواده قوی است و ازدواج را برنامه‌ریزی و تنظیم می‌کند. اکثر خانواده‌های این منطقه از نوع خانواده گسترده و دارای افکار و باورهای سنتی و مذهبی و از جمله معتقد به پدرسالاری‌اند.

- اگر بخواهیم بر اساس مفاهیم منابع قدرت بات و نابرابری قدرت در ازدواج از سوی فمینیست‌ها این نوع ازدواج‌ها را تحلیل کنیم باید گفت در ازدواج‌های زودرس این منطقه، منابع قدرت زنان به فیزیولوژی (تازگی و شادابی بدن در جوانی) خلاصه می‌شود و خانواده‌ها خود را از سایر ظرفیت‌ها و توانمندی‌های زنان نظیر تحصیل و شغل یا حتی

مهارت‌های همسرداری و خانه‌داری بی‌نیاز می‌دانند. یافته‌ها نشان می‌دهد که زنان با ازدواج از جنبه‌های مختلف از جمله درآمد به شوهر وابسته می‌شوند. وابستگی به شوهر، در کنار فقدان قدرت تصمیم‌گیری و نداشتن آزادی و اختیار در عمل باعث می‌شوند زنان انواعی از فرودستی را تجربه کنند؛ از جمله بعد از ازدواج مطالبات و خواسته‌هایشان را محدود کنند؛ روابط اجتماعی‌شان را به خانواده شوهر محدود کنند، در فضای خصوصی خانه محصور شوند؛ گوش به فرمان شوهر باشند و از جمله بر اساس خواست شوهر و خانواده‌اش ترک تحصیل کنند. این پیامدها با آن مفاهیمی که از چارچوب تئوری‌های بوئن و جسی برنارد استنباط می‌شود، همخوانی دارند.

-همان‌طور که در طرح مسئله اشاره شد از نظر جامعه‌شناختی پیامدهای اجتماعی ازدواج زودرس ممکن است بسیار فاجعه‌بار باشند، اما از منظر دختران دانش‌آموزان متأهل و خانواده‌هایشان در این منطقه، پیامدهای منفی ازدواج زودرس یا قابل‌درک نیستند یا اهمیت چندانی ندارند، بلکه برعکس، آن‌ها این نوع ازدواج امری طبیعی و عادی است و دختران آن را برای خود یک موفقیت می‌دانند. به نظر این خانواده‌ها ازدواج هرچه زودتر دختران منفعی برای خانواده دارد، از جمله باعث مصونیت و حفظ آبروی خانواده می‌شود؛ فشار اجتماعی بر خانواده و دختران را کاهش می‌دهد، داغ ننگ ترشیدگی دختران را پاک می‌کند، روابط فامیلی را تقویت می‌کند، از نظر اقتصادی بار مالی خانواده‌هایی که دچار آسیب شده‌اند، کاهش می‌دهد.

به‌طور خلاصه آنچه در این تحلیل به دانش‌نظری ما می‌افزاید در سه فاکتور مهم خلاصه می‌شود: دلیل اصلی ازدواج زودرس فقر اقتصادی نیست، بلکه بیش‌تر به ساخت کلی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روستا مربوط است. دوم، تصمیمات خانواده‌ها برای ازدواج دختران غیرعقلانی نیست، بلکه عقلانیت حاکم بر این نوع ازدواج‌ها در این منطقه عقلانیت اجتماعی و فرهنگی است، سوم، ازدواج زودرس اگرچه از نگاه علمای علوم اجتماعی در رشته‌ها و گرایش‌های مختلف به دلایلی ممکن است نامناسب باشد، ولی از منظر ذینفعان (خانواده‌های دانش‌آموزان) دارای مزایا و کارکردهای بسیاری است.

پیشنهادهای تحقیق

بر اساس یافته‌های این تحقیق به نظر می‌رسد اجرای چند سیاست به کاهش ازدواج‌های زودرس در این منطقه کمک کند.

۱. دولت می‌تواند با ارائه تسهیلات (از جمله وام) و کمک‌های فنی و مالی مشاغل زنانه خانگی روستایی را در این منطقه گسترش دهد. کار زنان ضمن کمک به اقتصاد روستا باعث تغییر و تحولاتی در ساختارهای عینی و ذهنی خانواده‌های روستایی از جمله ظهور خانواده هسته‌ای، تضعیف پدرسالاری، توزیع عادلانه‌تر قدرت در خانواده، تضعیف ارزش‌ها یا کلیشه‌های سنتی منفی درباره زنان شود. همچنین کار برای زنان روستایی فواید بسیاری دارد از جمله آنان را به آینده خوشبین‌تر می‌کند؛ باعث خروج آن‌ها از وابستگی به مردان، کسب استقلال فردی، آزادی عمل و قدرت انتخاب آن‌ها می‌شود.

۲. از آنجاکه یکی از هدف‌های مهم قانون‌گذاری اصلاح رفتارهای مردم است، ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی عقد نکاح که بر اساس آن دختر قبل از رسیدن به سن بلوغ می‌تواند به اذن ولی به شرط رعایت مصلحت با تشخیص دادگاه صالح، زیر سن قانونی ازدواج کند، لغو شود. زیرا شرط اذن ولی در این ماده راه را برای بسیاری از خانواده‌ها باز می‌گذارد تا به تشخیص خود و بنا به مصلحت‌های قومی، خویشاوندی با دریافت حکم رشد از دادگاه، قانون منع ازدواج با کودکان را زیر پا بگذارند و دخترانشان زیر سن بلوغ‌شان شوهر دهند.

۳. گسترش بیمه‌های روستایی به همه مشاغل روستایی، سالخوردگان، مشاغل خانگی زنان و زنان خانه‌دار باعث می‌شود که خانواده‌های روستایی بر اثر ازکارافتادگی، طلاق یا فوت سرپرست خانواده دچار فروپاشی نشوند و بتوانند از فرزندانشان به‌ویژه فرزندان دختر حمایت کنند.

۴. برنامه‌های آموزشی بهداشت و سلامت باروری برای خانواده‌های روستایی از طریق مراکز بهداشت روستایی از سوی مددکاران اجتماعی اجرا شود تا زنان به پیامدهای ازدواج زودرس آگاه شوند.

دلایل، زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج زودرس از منظر...، سبزه‌ای و کوکبی | ۷۹

سپاسگزاری

از کلیه مدیران و معلمان مدارس متوسطه منطقه سردرود که در انجام این تحقیق نهایت همکاری را با محققان این پروژه انجام دادند، صمیمانه سپاسگزاریم.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم

Orcid

MohamadTaghi Sabzei <http://orcid.org/0000-0001-9635-7909>

Somayeh Kokabi Zaker <http://orcid.org/0009-0001-9513-2982>

منابع

- احمدی، کامیل. (۱۳۹۶)، طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زودهنگام کودکان در ایران، تهران: نشر شیراز.
- احمدی، کامیل. (۱۳۹۶)، ضرورت بازنگری و افزایش سن ازدواج کودکان در قوانین ایران، ۱۷، ۲۳۳-۲۵۱.
- احمدی، وکیل و رضایی، انیس (۱۳۹۴) «بررسی پیش‌رسی ازدواج در استان‌های کشور در طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰، فصلنامه جمعیت، سال ۲۲، شماره‌های ۹۳ و ۹۴.
- افتخارزاده، سیده زهرا. (۱۳۹۴)، «تجربه زیسته زنان در ازدواج زودهنگام»، فصلنامه مددکاری اجتماعی، ش ۱: ۱۰۹-۱۵۶.
- ساروخانی، باقر و امیرپناهی، محمد. (۱۳۸۵)، «ساخت قدرت در خانواده و مشارکت اجتماعی»، پژوهش زنان، شماره ۳: ۳۱-۶۰.
- شهریار، مرضیه، باقری، معصومه. (۱۴۰۲)، «تجربه زیسته کودک-زنان ازدواج کرده در حوزه هنجارهای اجتماعی و ازدواج زودهنگام»، فصلنامه مطالعه زن و خانواده، دوره ۱۱، ش ۲، پیاپی ۲۹: ۱۲۴-۱۵۷.
- سعیدی، سعیده. (۱۳۹۶)، «بررسی مردم نگارانه پدیده ازدواج زودهنگام در میان مهاجران افغان (قوم هزاره) در دو شهر هامبورگ (آلمان) و تهران (ایران)»، پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، بهار و تابستان ۹۶، دوره ۷، شماره ۱: ۷۳-۹۳.
- تانگ، رزمی. (۱۳۸۷)، نقد و نظر، درآمدی بر نظریه‌های فمینیستی، ترجمه منیژه نجم عراقی. تهران: نشر نی.
- ریتزر، جورج و گودمن، داگلاس جی. (۱۳۹۰)، نظریه‌های جامعه‌شناسی مدرن، ترجمه خلیل میرزایی و عباس لطفی زاده. تهران: جامعه‌شناسان.
- فتائی، مهری، مطلق، معصومه و آقاجانی مرسل، حسین. (۱۴۰۱)، «مطالعه زمینه‌ها و پیامدهای کودک همسری در استان لرستان»، فصلنامه علمی پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، دوره ۱۰، شماره ۳۲: ۱۴۲-۱۰۵.

دلایل، زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج زودرس از منظر...، سبزه‌ای و کوکبی | ۸۱

- فرهمند، مهناز، دانافر، فاطمه و پور ابراهیمی، محبوبه، (۱۳۹۹)، «واکاوی تجارب زناشویی کودک همسری: درهم آمیختگی عاطفی- فکری و بی قدرتی»، دوفصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، سال ۹، شماره ۷: ۱۱۴-۱۴۵.

- حسینی فر، مریم سادات و اکبری، زهرا. (۱۳۹۸)، «بررسی پیامدهای اجتماعی ازدواج زود هنگام بر روند آموزش دختران (مطالعه موردی: شهر اسفروین)»، پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، دوره ۱، شماره ۲: ۱۲۳-۱۴۶.

- گود، ویلیام. (۱۳۸۲)، خانواده و جامعه، ترجمه ویدا ناصحی. تهران: بنگاه نشر کتاب.
- گاردنر، ویلیام. (۱۳۸۷)، جنگ علیه خانواده، ایالات متحده و ایران، چاپ دوم، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ترجمه معصومه محمدی.

- گی، ریشه. (۱۳۸۶)، تغییرات اجتماعی، ترجمه دکتر منصور وثوق. تهران: نشر نی.
- محمد پور، احمد. (۱۳۸۸)، «تحلیل داده‌های کیفی: رویه‌ها و مدل‌ها»، انسان‌شناسی، سال اول، دوره دوم، شماره ۱۰: ۱۲۷-۱۶۰.

- صفوی، حنا سادات؛ مینایی، ماه گل. (۱۳۹۴)، «تجربه زیسته دختران نوجوان در نقش همسر (مطالعه ازدواج زود هنگام دختران آران بیدگل)»، پژوهش‌نامه زنان، ۲.

- عباسی شوازی، محمد جلال و صادقی، رسول. (۱۳۸۴)، «قومیت و الگوهای ازدواج در ایران»، پژوهش زنان، دوره ۳، شماره ۱: ۴۷-۲۵.

- عسگری ندوشن، عباس، عباسی شوازی، محمدجواد، صادقی، رسول. (۱۳۸۸)، «مادران، دختران و ازدواج؛ تفاوت‌های نسلی در ایده‌ها و نگرش‌های ازدواج در شهر یزد»، مطالعات راهبردی زنان، دوره ۱۱، شماره ۴۴.

- Attride-stirling, J. (2001). thematic Network: An analytic Tool for quantitative research, *quantitative research*, vol. 1, no. 3: 385-405.
- Braun, v @ Clarke, V. (2006). using thematic analysis in psycology, *Qualitative Research in psycology*, vol.3, no.2: 77-101.
- Chowdhury, F.H. (2004). The Socio-Cultural Context of Child Marriage in a Bangladeshi Village, *International Journal of Social Welfare*, Vol.5: 244-253.
- Goode, William. J. (1964). *Family*, Prentice-Hall, Englewood Gleffs.
- Gushue, G. V. (2003). Constantine MG. Examining individualismus, collectivismus, and self differentiation in Afican college women. *J Ment Health Couns*, 25, 1-5.

- Erulkar, A. (2013) "Early Marriage, Marital Relations and Intimate Partner Violence in Ethiopia", *International Perspectives on sexual and Reproductive Health*, 39 (1), 1-6.
- King, N. & Harrocks, C. (2010). *Interview in qualitative research*, London: sage.
- Landini, C. (2021). *Child Marriage in context of Covid 19*. UNICEF, 2021, P.2-32.
- Lesthaeghe, R. & Neels, K. (2002). From the First to the Second Demographic Transition: An Interpretation of the Spatial Continuity of Demographic Innovation in France, Belgium and Switzerland, *European Journal of Population*, Vol. 18 (2002), 325-360
- John, N. A., Edmeades, J., Murithi, L., Barre, I. (2018). "Child marriage and relationship quality in Ethiopia", *Culture, Health & Sexuality*, 21(8), 853-866.
- Parsons, Talcott (1995). *Family, Socialization and interaction Method*. Thousand Oaks Ca: Sage.
- Parsons, J., Edmeades, J., Kes, A., Petroni, S., Sexton, M and Woden, Q. (2015). Economic impacts of child marriage: A review of the literature. *Review of Faith & international Affairs*, 13 (3), 12-22
- Raj, A. (2010). When the mother is a child: the Impacts of child marriage on the health and human rights of girls, *Archives of Disease in Childhood*, 95, 931-35.
- Savitridina, R. (1997). Determinants and Consequences of Early Marriage in Java, Indonesia, *Asia-Pacific Population Journal*, 12(2).
- Shabir, S., Nisar, S. R. (2015). Depression, anxiety, Stress and life of satisfaction among early and late married families. *European Journal of Business and Social Sciences*, 4(8), 128-131.
- Steinhaus, M., Hinson, L., Rizzo, T, Gregowski, A. (2019). "Measuring Social Norms Related to Child Marriage Among Adult Decision-Makers of Young Girls in Phalombe and Thyolo, Malawi, *Journal of Adolescent Health* 64 (2019) S37eS44.
- Sezgin, A. U. and Punamäk, R. L. (2019). Impacts of early marriage and adolescent pregnancy on mental and somatic health: the role of partner violence, *Arch Womens Ment Health*, 2019 May 18; 23(2): 167.
- Tilson, D., Larsen, U. (2000). Divorce in Ethiopia: the impact of early marriage and childlessness. *Journal of biosocial science*, 32(3), 335-375.
- Unicef, (2001). *Early Marriage and Child Spouses*. Florence, Italy: UNICEF.
- United Nations Population Fund. (2012). *Marrying too young: End child marriage*. New York, NY: Author.

استناد به این مقاله: سبزه‌ای، محمدتقی و کویکی‌ذاکر، سمیه. (۱۴۰۳). دلایل، زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج

زودرس از منظر دانش‌آموزان دختر متاهل، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۱۱ (۴۰)، ۳۳-۸۲

Social Work Research Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.